

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE KAHEKÜMNE TEINE ISTUNG

16. jaanuar 1992

Juhataja T. Anton

Palun istuge oma kohtadele! Lugupeetud assamblee liikmed, palun võtke istet! Me saame kohaloleku kontrolli tehnilistel põhjustel läbi viia pisut hiljem, kuid teie loal ma kannaksin teile ette mõningatest asjaoludest seoses tänase tööpäevaga ülemnõukogus ja samuti ettepaneku, mis on seotud päevakorraga.

Täna vaadati ülemnõukogu istungil läbi härra Uluotsa poolt esitatud ülemnõukogu otsuse eelnõu Põhiseaduse Assamblee tegevuse lõpetamise kohta. Ma loen selle eelnõu kolm punkti ette. See ei võta kaua aega.

1. Lugeda Põhiseaduse Assamblee tegevus lõppenuks alates 20. jaanuarist.
2. Põhiseaduse eelnõu lõplikuks korrigeerimiseks, arvestades rahvaarutelu käigus laekunud ettepanekuid, moodustada ülemnõukogul riigiõiguse eriteadlastest-juristidest töögrupp.
3. Põhiseaduse eelnõu esitamise tähtaeg kehtestada erietsusega töögrupi ettepanekul.

Alternatiivina sellele eelnõule esitas õiguskomisjon omapoolse projekti. Ka see on väga lühike. Ma loen teile selle ette: "Teha Põhiseaduse Assambleele ülesandeks viia koostöös Eesti Vabariigi justiitsministri Jüri Raidla poolt juhitava ekspertgrupiga ja teiste ekspertidega põhiseaduse eelnõusse vajalikud muudatused ja täiendused enne selle üleandmist Eesti Vabariigi Ülemnõukogule."

Hääletamistulemused esitatud otsuse projekti osas olid järgmised. Hääletusvoor, kus selgitati, kumb projektidest võtta aluseks, andis härra Uluotsa projektile 24 häält ja õiguskomisjoni projektile 50 häält. Seejärel pandi õiguskomisjoni poolt esitatud otsuse projekt hääletusele ja ta kogus 56 häält, mis ülemnõukogu reglemendi reeglite järgi võimaldas lugeda selle otsuse vastuvõetuks. Millised on tänasest ülemnõukogu otsusest (mis teile välja jagatakse) tulenevad järeldused? Esiteks. Assambleele on antud ülesanne viia lõpule töö laekunud märkuste, ettepanekute ja eksperdiarvamuste läbitöötamisel. Teiseks. Selle otsusega on antud assambleele võimalus mitte lõpetada tööd eelnõu kallal selle nädala jooksul, vaid jätkata seda tööd tuleval ja ma usun, et ka ületuleval nädalal. Miks on meil vajalik tööd jätkata, selgub ilmselt täna istungi käigus, sest juhatus teeb teile ettepaneku kuulata ära redaktsioonitoimkonna esimehe proua Liia Hänni ettekanne selles küsimuses.

Nüüd siis konkreetselt juhatause ettepanekust seoses tänase istungi päevakorraga. Juhatus teeb ettepaneku võtta täna arutusele kaks küsimust. Esimene neist oleks redaktsioonitoimkonna esimehe

proua Liia Hänni ettekanne laekunud märkuste, ettepanekute ja eksperdiarvamuste kohta. Teiseks. XVI peatüki väljatöötamiseks moodustatud tematoimkonna tööst teeb ettekande härra Kalle Jürgenson. Ka selles küsimuses jaotatakse teile välja uus tekst, mida me arutama hakkame. Ja kolmas küsimus – ma soovin, et assamblee liikmed oleksid sellest teadlikud – on meie kolleegi härra Sirendi avaldus Põhiseaduse Assambleele. Ma loen selle ette ja siis teen teile teatavaks ka juhatuse seisukoha härra Sirendi avalduse suhtes.

"Põhiseaduslikule Assambleele. 10. jaanuaril 1992. aasta istungil sekkus assamblee süstemaatiliselt päevapoliitikasse, alustades poliitiliste repressioonide kavandamisega ning katsega põhiseaduse XVI peatüki abil nimetada riigivanemaks ülemnõukogu esimees. See on sügavasti alandav Eesti rahvale, kelle eest assamblee tahab otsustada, samuti esimesele riigivanemale, kellel oleks sisuliselt siis vaid väikese, juhusliku seltskonna mandaat ning seegi erandina, ajutisena ja täielikus vastuolus §-ga 160. NLKP, KGB ja mitmete teiste siin nimetatud institutsioonide või nende heaks töötanud kodanike poliitiliste õiguste piiramine tuleb lahendada seadusandliku organi poolt, mitte aga assamblees. XVI peatükk avalikustati enne arutelu assamblees, mis erineb senisest praktikast oluliselt. Seega on tegemist katsega muuta assamblee valimisvõitluse tribüüniks. Kuna assamblee nimetatud tegevus on täielikult vastuolus esimesel istungjärgul antud ametitöötusega, siis astun tagasi assamblee liikmest. Avaldan lootust, et assamblee leiab võimaluse viia lähitulevikus oma töö lõpule liikmete ametitöötuse edasise sundrikkumiseta ning anda kogu materjal üle juristidest asjatundjatele läbivaatamiseks ja rahvale otsuse langetamiseks. 10. jaanuar 1992. Sirendi."

Juhatus on seisukohal, et nimetatud avaldus tuleb edastada ülemnõukogule, sest härra Sirendi on valitud ülemnõukogu poolt ja ülemnõukogu on kinnitanud ta assamblee koosseisu.

Need kolm teadaannet said nüüd küll teatavaks tehtud enne, kui me viisime läbi kohaloleku kontrolli, kuid usun, et see võimaldab meil aega kokku hoida. Lugupeetud assamblee liikmed, viime läbi kohaloleku kontrolli. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 30 assamblee liiget.

Nagu juba öeldud, teeb juhatus ettepaneku võtta täna päevakorda kaks küsimust. Esimene on redaktsioonitoimkonna ettekande ärakuulamine assambleele laekunud märkuste, ettepanekute ja eksperdiarvamuste kohta. Selles päevakorrapunktis on ehk võimalik meil läbi viia ka mõned põhimõttelised hääletamised. Ja teiseks, XVI peatüki väljatöötamiseks moodustatud tematoimkonna ettekanne seoses XVI peatüki uue redaktsiooniga. Palun, kes on sellise päevakorra kinnitamise poolt? Hääletame. 27 poolthäält, 1 erapooletu. Assamblee on kinnitanud päevakorra ja me asume selle järgi tööle.

Proua Liia Hänni, palun, teil on sõna! Niisiis asume ära kuulama redaktsioonitoimkonna ettekannet

assambleele laekunud märkustest, ettepanekutest ja eksperdiarvamustest. Proua Liia Hänni, palun!

L. Hänni

Austatud assamblee juhatus! Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkonna töö on tänaseks kulgenud põhiliselt kahes suunas. Kõigepealt, laekunud ettepanekute süstematiseerimine ja läbitöötamine, ja teiseks, põhiseaduse eelnõu teksti analüüs, lähtudes tehtud ettepanekutest ja eksperdi hinnangutest koos härra Raidla töögrupi ekspertidega. Mina tahaksin teile rääkida esimesest punktist, s. o. laekunud ettepanekutest, ja loodan, et härra Kaido Kama annab teile ülevaate sellest, kuidas on kulgenud põhiseaduse eelnõu analüüs koostöös ekspertidega.

Tänaseks on Põhiseaduse Assamblee nimele tulnud üle 500 kirja kodanikelt. Samuti on ka ajakirjanduses, nagu te kõik olete võinud lugeda, avaldatud arvukalt artikleid põhiseaduse eelnõu kohta. Kodanike kirjades seisvad ettepanekud oleme püüdnud esitada tabelites, mis teile täna on välja jagatud. Neid on kaks, eraldi on tehtud tabel 10. jaanuari posti kohta, kuna see oli väga ulatuslik. Tänapäevaks oleme jõudnud teha kokkuvõtte 15. jaanuari seisuga, aga pean kohe ütlema, et kirju tuleb veelgi juurde. Kirjades sisalduvad mõtted, arvamused ja ettepanekud on süstematiseeritud eelnõu paragrahvide kaupa, nii et assamblee liikmetel oleks ülevaade sellest, milliseid ettepanekuid on tehtud ja kui palju ettepanekuid on laekunud ühe või teise paragrahvi suhtes. Muidugi ei olnud meil võimalik nendesse koonditesse lisada kogu seda mitmekesisist mõttevoogu, mis kirjades tegelikult sisaldus, aga kui teil tekib vajadus üht või teist kirja lugeda, siis tabelis sisalduvate viidete alusel on igal liikmel võimalik seda ka teha.

Ajakirjanduses avaldatust tuleks kõige põhjalikumaks ja kindlasti analüüsi väärivaks lugeda "Päevalehes" ilmunud (see ilmus kolmes eraldi numbris) professor Schneideri artiklit "Kas vundament kannab", kus oli antud väga kriitiline analüüs assamblee põhiseaduse eelnõu kohta. Mul on hea meel selle üle, et professor on pidanud võimalikuks ka koos ekspertidega edasi töötada meie eelnõu kallal, et neid etteheiteid, mis tema artiklis sisalduvad, koos analüüsida ja võimalikke vastuolusid kõrvaldada.

Teie mälu värskendamiseks ma lühidalt loetlen neid etteheiteid, mida härra Schneider meile tegi, sest need korduvad ka väga paljudes kirjades. Kõigepealt ta väitis, et meie praeguse eelnõu põhikonstruktsioon, mis väidetavalt toetub parlamentaarse riigikorralduse mudelile, ei ole iseenesega kooskõlas ja ei vasta sellele eesmärgile, mille me endale oleme püstitanud. Teiseks väitis ta, et praegune eelnõu annab rahvale liiga piiratud volitused riigivõimu teostamiseks. See argument kordub ka väga paljudes kirjades, mis meile on tulnud. Nimelt leitakse, et on ebapiisav, kui rahvas saab riigivõimu teostada ainult rahvahääletusega ja Riigikogu valimistega, tahetakse juurde saada riigipea valimist rahva poolt. Ja mõnedes kirjades, eksperdiarvamustes on soovitatud, et rahval peaks

olema rahvaalgatuse õigus. Härra Schneider väitis veel, et meil on põhiseaduse eelnõus tasakaalust väljas inimese isiklike ja kollektiivsete õiguste vahekord, et meie eelnõu on liiga riigikeskne, liiga palju on käsitletud kollektiivseid õigusi. II peatüki suhtes on tehtud ka väga palju parandusettepanekuid, peaaegu kõigi paragrahvide osas. Ilmselt seisab teisel toimkonnal ja ekspertidel veel üsna suur töö ees, et meie inimõiguste osa viia kooskõlla assamblee eelnõu ülejäänud vaimuga ja kõrvaldada ka need juriidilised ebakõlad, mis ilmselt sisalduvad praegu nii mõneski sättes.

Üks oluline etteheide, mis kordub väga paljudes kirjades ja millele juhib tähelepanu ka härra Schneider, on see, et meil on kohalike omavalitsuste ja riigi suhete vahekord korrastamata. Liiga pealiskaudselt on käsitletud omavalitsuste osa riigis, eelnõu sisaldavat omavalitsuste riigistamise võimaluse, mis kindlasti peaks olema põhiseaduslikult välditud. Väidetavalt ei ole meie eelnõu ka iseenesega kooskõlas võimude tasakaalu osas. Väidetakse, et tasakaal puudub, kuna üle kõige domineerib Riigikogu kui juhtiv võim. See on väga tõsine etteheide ja meil tuleb seetõttu veel põhjalikult analüüsida, millised on need tasakaalu mehhanismid seadusandliku ja täitevvõimu vahel, mis väldiks seadusandliku võimu domineerimise. Härra Schneider väidab, et praeguse eelnõu kohaselt võib Eestist kujuneda mitte õigusriik, vaid seadusandlik või haldusriik, kus domineerib kas seadusandja tahe või hakkab vohama bürokraatia.

Väliseksperditelt on tänaseks lisandunud kaks arvamust: professor Häberlelt ja professor Germerilt. Need laekusid terviklikult alles eile, kuna faksiga ei olnud side väga korralik. Me kahjuks ei jõudnud teile tõlget ette valmistada, kuid võib öelda, et nendes arvamustes sisaldus hulgaliselt ettepanekuid eelnõu üksikute sätete osas, kuid eelnõu tervikuna siiski kahtluse alla ei seatud. Sellise üldist laadi kontseptuaalsete etteheidete suhtes seisukohale jõudmiseks on meil tõepoolest vaja koostööd ekspertidega, sest need väited on vaja konkretiseerida üksikute paragrahvide sõnastuse muutmise teel või siis lisasätete lisamise teel.

Rahva hulgast tulnud kirjad enamikul juhtudel kordavad neid ettepanekuid ja etteheiteid, mida ma teile eelmine kord juba tutvustasin. See näitab, et praegune arutelu mõnes mõttes hakkab ennast ammendama, et me võime tõepoolest hakata otsi kokku tõmbama.

Kui te heidate pilgu tabelitesse, siis on ka üsna lihtne üles leida need paragrahvid, mille kohta on kõige rohkem ettepanekuid. Need on paragrahvid 70 ja 72. Paragrahvi 70 osas on ettepanek mitte kasutada riigivanema nimetust, vaid jääda presidendi nimetuse juurde. Ja § 72 käsitleb teatavasti riigipea valimise korda. Nii et kui me täna oma edasise arutluse prioriteetid määrame, peaksime ilmselt üsnagi tõsiselt arvestama nende ettepanekute hulgaga, mis meil praegu nende paragrahvide kohta on laekunud, selleks et vältida etteheidet, mis ülemnõukogu istungil juba

kõlas, et assamblee ignoreerib rahva hulgast tulnud arvamusi.

Nüüd üksikute peatükkide kaupa. Siin ei jõua ma peatuda kõigil ettepanekutel, toaksin välja ainult kõige olulisemad.

Preambula puhul on endiselt kõne all viimane lõik, kus pole päris selge, millist sõna peaks õieti kasutama, et kindlalt sätestada meie vahekord 1938. aasta põhiseadusega.

I peatüki "Üldsätted" kohta on samuti mitmeid ettepanekuid pea kõigi paragrahvide osas, kuid siin on kõige olulisemad vahest need ettepanekud, mis käsitlevad Eesti Vabariigi kodakondsust. Nimelt leitakse, et sellise väite korral, et kodanikuks saadakse sündimisega, jääb ikkagi lahtiseks see, kes saab sündimisega Eesti Vabariigi kodanikuks. Kas see tähendab vereõiguse põhimõtte või kodumaa, sünnimaa põhimõtte omaksvõtmist? Ilmselt tuleb siin leida veel täpsem formuleering.

II peatüki sätete osas on samuti väga mitmeid märkusi, kuid rahva tähelepanu paelub siin kõige rohkem § 25, kus räägitakse perekonnaliikmete õigustest. Leitakse, et paragrahv ei ole iseenesega kooskõlaline, kuna ühelt poolt deklareeritakse vanemate või abikaasade võrdõiguslikkust, aga samal ajal räägitakse, et seadus kaitseb emasid ja lapsi. Soovitakse, et mõlemad vanemad perekonnas oleks võrdsed seaduse ees. Samuti on väga hulgaliselt märkusi selle kohta, mis puudutab omandiõigust, s. o. § 33. Ilmselt tuleb ka siin leida formuleering, mis palju kindlamalt kui senine formuleering lubaks väita, et omandiõigus Eestis on kindlustatud, et omand on püha ja puutumatu. Ilmselt tuleb II peatüki juures põhjalikult kaaluda ka veel paragrahvide järjestust, kuna on rohkesti etteheiteid, et praegune järjestus on skolastiline, et tal puudub loogiline struktuur.

Peatüki "Rahvas" kohta on põhiline etteheide, nagu ma juba ütlesin, et rahvale on antud liiga väikesed võimuvolitused. On konkreetseid ettepanekuid, millised hoovad peaks olema rahval veel lisaks riigivõimu teostamiseks. Need on eelkõige riigivanema valimine ja rahvaalgatus. Üsikes kirjad on märgitud, et selleks hoovaks võiks olla ka saadikute tagasikutsumise õigus.

Väga palju on märkusi IV peatüki "Riigikogu" suhtes. Kõigepealt Riigikogu suurus. Siin on leitud, et 101 liiget on liiga suur esindus Eesti Vabariigi jaoks, võtab eelarvest liiga palju seadusandja ülalpidamiseks. On ettepanekud vähendada Riigikogu koosseisu poole võrra. Paljudes kirjadest tehakse etteheiteid sätte osas, mis näeb ette Riigikogu valimise proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Ei ole aru saadud, mida õieti tähendab proportsionaalsuse põhimõtte, millisest proportsionaalsusest on jutt: kas rahvuslikust, erakondlikust, territoriaalsest või mõnest muust kriteeriumist. Kõik see näitab, et paljud põhiseaduse eelnõu sätted ei ole rahvale veel üheselt mõistetavad ja arusaadavad ning on vaja assamblee liikmete selgitavaid artikleid ajakirjanduses, et ei tekiks väärarusaamisi

selle tõttu, et üks või teine termin ei ole piisavalt lahti kirjutatud. Väga palju märkusi on laekunud § 63 kohta, mis käsitleb Riigikogu kvoorumit. Teatavasti oli meil sätestatud, et Riigikogu kvoorum on veerand Riigikogu koosseisust. Valdav osa ettepanekuid, mis selle paragrahvi osas on laekunud, sisaldab nõuet suurendada Riigikogu kvoorumit ühest kolmandikust kuni üheksa kümnendikuni. Paljude kirjad on väga emotsionaalsed, leitakse, et antud juhul tahetakse põhiseaduslikult sätestada võimalus, et Riigikogu liikmed ei peagi osalema seadusandliku kogu töös. Viidatakse ülemnõukogu kogemustele. Tundub, et rahvas näeb kvoorumis põhilist vahendit Riigikogu liikmete distsiplineerimiseks. Et seda ilmselt väära seisukohta murda, on samuti vaja selgitada, et kvoorumi ülesanne ei ole distsiplineerida Riigikogu saadikuid, vaid garanteerida seda, et Riigikogu otsused ja poliitika tehakse ainult Riigikogu saalis ning et Riigikogu istungitelt puudumine ei tohi muutuda poliitiliseks argumendiks. Mitmeid ettepanekuid on ka § 66 suhtes, mis näeb ette Riigikogu otsuste vastuvõtmise korra. Leitakse, et poolthäälteenamus on liiga lihtne nõue, et garanteerida seadusandluse stabiilsust, ja soovitatakse – pool Riigikogu koosseisust.

V peatükk "Riigivanem". Kui te vaatate viidete loetelu § 70 ja § 72 juures, saab teile selgeks, mida kõige rohkem sisaldab assambleele saabunud post, kui veel arvestada, et enamik viiteid sisaldab ka väga palju allkirju lisaks nendele nimedele, mis tabelis on kajastatud. Vähemalt nendest inimestest, kes pidasid vajalikuks aktiivselt reageerida meie avaldatud eelnõule, enamik toetab seda, et Eesti riigipea nimetus oleks president. Tuuakse erinevaid argumente, mis viivad lõppkokkuvõttes selleni, et sõna "riigivanem" ei võimalda meil võrdsena teiste rahvaste hulgas rahvusvahelises suhtluses osaleda, me jääme oma kodukootud riigivanemaga arusaamatuks teistele rahvastele. Tihti nõutakse üsna kategoorilises vormis, et me taastaksime 1938. aasta põhiseaduses olnud presidendi ametikoha. Ilmselt tuleb meil juba täna avada diskussioon ka selle üle, kas mitte kaaluda riigivanema või presidendi valimise täpsemat korda, sest nii juhul, kui riigipea valib Riigikogu, kui ka sel juhul, kui eelistada rahva poolt riigipea valimisi, tuleb põhiseaduses siiski sätestada riigipea valimise täpsem kord. See on kahtlemata põhiseaduse küsimus, ei saa teha ainult viidet tulevasele seadusele. Selleks et meil oleks täna võimalik läbi viia arutelu, on teile ka jagatud eraldi lehel kaks võimalikku lähenemisviisi. Üks, kus riigivanema valib Riigikogu, nagu seda nägi ette praegune eelnõu. On tehtud ettepanek, kuidas sellisel juhul võiks välja näha riigivanema valimise täpsem kord. Teine on alternatiivne võimalus, et riigivanema või presidendi valib rahvas. Riigipea valimise täpsema skeemi on välja töötanud eksperdid. Meil on võimalus kahe skeemi võrdluse teel veel kord kaaluda, missugune riigipea valimise tee on Eesti riigile ja rahvale otstarbekam nii praeguses olukorras kui ka tulevikuperspektiivi silmas pidades. Mitmetes kirjades ja ajaleheartiklites on kõne all riigipea volituste ulatus. Ka siin on erimeelsused üsna suured ja neid võib liigitada kui parlamentaarse ja

presidentiaalse süsteemi pooldajate erimeelsusi, sest just selles punktis (riigivanema volituste ulatus) tulevad kõige paremini välja nende kahe süsteemi erinevused.

VI peatükk "Valitsus". Selle peatüki osas eriti palju ettepanekuid ei ole. Kõige olulisemateks võib vahest pidada neid, mis puudutavad valitsuse ametisse paneku korda ja seda mõtet, et valitsus ja peaminister peaks saama ametisse suurema häälteenamusega, kui seda on lihthäälteenamus.

Ma ei hakka üksikasjalikult analüüsima VIII, IX ja X peatüki kohta laekunud ettepanekuid. Peab ütleva, et siin ei ole kirjades sellist väga üksmeelset seisukohta, mida võiks võtta kui rahva hulgast välja koorunud arvamust. Pigem on tegemist üksiksätete erineva tõlgendamisega. Kuid siiski vajavad tulnud arvamused väga põhjalikku analüüsi, kuna ka mitmed vastavad ametkonnad, kes on otseses suhtes nende peatükkidega (ma mõtlen siin Riigikontrolli, Eesti Vabariigi Prokuratuuri), on saatnud oma arvamused nende peatükkide kohta.

Ma pöördun siiski korraks veel tagasi seadusandluse peatüki juurde, sest ka siin on üks paragrahv, mille suhtes on mitmeid erimeelsusi. See on § 95, mis käsitleb riigivanema suspensiivse veto õigust. Paljudes kirjades on olemas ettepanek tugevdada vetoõigust. Leitakse, et sellisel kujul, kui Riigikogu saab samasuguse häälteenamusega eelnõu uuesti vastu võtta, ei oma vetoõigus sisulist tähendust ja jätab riigivanemale teisejärgulise rolli seadusandlikus protsessis.

On ka mitmeid ettepanekuid, mis ei haaku põhiseaduse üksikute paragrahvidega. Tehakse ettepanekuid täiendada põhiseadust lisasätete sissetoomisega. Siin on märgata sellist tendentsi, et mitmed ametkonnad ja huvigrupid taotleavad, et just nimelt nende valdkonda puudutavad küsimused oleks põhiseaduses sätestatud. Kas selline lähenemisviis on õige, seda peavad eelkõige tematoimkonnad arutama. Kas näiteks Riigikontrolli puhul on vajalik, et lisaks riigikontrolörile nimetatakse ametisse põhiseaduse korra kohaselt ka teised Riigikontrolli ametnikud, selle üle võib vaielda, kuid selliseid ettepanekuid on tulnud päris mitmeid.

Ma ei hakka väga põhjalikult rääkima nendest poliitilist laadi ettepanekutest, mida on tehtud assamblee töö korra ja üldse assamblee enda suhtes. Need kõik on teile ilmselt juba teada ajakirjandusest. Näiteks kas või see, et meie töö sellisel kujul on ennast ammendanud. Tänapäev ülemnõukogu otsus siiski näitab, et me võime rahulikult edasi töötada. See on kahtlemata hädavajalik, sest kui me praegu vaatame meie ees olevat materjali ja ka pöörame tähelepanu nendele etteheidetele, mis eelnõu suhtes on tehtud ja mis vajavad meie analüüsi, siis on järeldus küll ainult üks, et meil seisab ees veel üsna pikk ja põhjalik töö.

Ma juba ütlesin, et härra Kaido Kama räägib teile, kuidas on sujunud meie senine koostöö

ekspertidega. Ma enda poolt ütleksin ainult nii palju, et õiguslikult korrektse dokumendi tegemine eeldab veel väga suurt tööd. Tuleb tunnistada, et meie senine eelnõu ei ole kahjuks läbinud seda õiguslikku analüüsifiltrit, mille üks põhiseadus kahtlemata peab läbima, enne kui ta saab rahvahääletusele pandud. Kuid kogu see protseduur on ju praegu veel võimalik. Alanud koostöö ekspertidega lubab olla selles suhtes optimistlik. Kahtlemata tuleb assambleel langetada ka teatud otsustus oma töökorralduse kohta, kuivõrd praeguses staadiumis on meil võimalus jätkata paralleelselt töötoimkondade ja redaktsioonitoimkonna tööd. Kuidas peaks sel juhul toimuma omavaheline informatsioonivahetus, et me lõpuks jõuaksime eelnõuni, mille suhtes nii toimkonnad kui ka assamblee tervikuna jõuaksid üksmeelele? Nii et redaktsioonitoimkond selle laekunud materjali põhjal arvab, et täna oleks õige alustada mõningate põhipunktide arutelu, mis tulenevad just nimelt meile laekunud ettepanekutest. Samuti oleks vajalik, et töötoimkonnad vaataksid läbi praegustes koondtabelites sisalduvad ettepanekud. Redaktsioonitoimkonna tööd hõlbustaks see tunduvalt, kui me saaksime teada teie seisukohad ja arvamused üksikute ettepanekute suhtes. Seetõttu teeme teile sellise ettepaneku, et te püüaksite nagu eelmiselgi korral oma seisukohad formuleerida kirjalikult. Kuupäeva ja kellaaja suhtes me võime veel täiendavalt kokku leppida. Olenevalt sellest, milliseks kujuneb meie töökord homme, ütleme siis lõplikult, mis kellaajaks ja kuhu oma arvamused esitada.

Ma palun vabandust, et minu tänane ettekanne oli natukene konarlik, sest aeg ettevalmistuseks ettekande kallal jäi tõepoolest napiks. Eile õhtul hilja veel töötasime koos ekspertidega põhiseaduse eelnõu üksikute sätete kallal ja seetõttu ei olnud aega piisavalt mõelda ehk sellele, kuidas tuua kõige paremini teieni kogu see tohutu materjal, mis tänaseks on assamblee käes. Kuid igal juhul ma tahaksin loota, et need kirjalikult esitatud materjalid siiski aitavad teil objektiivselt orienteeruda selles, milline on praeguseks olukord ja kuidas meil on otstarbekas edasi töötada. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, proua Liia Hänni! Palun, kas on küsimusi? Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Proua Hänni, kas te olete teinud sellist analüüsi, kas kõik assamblee poolt kinnitatud ametlikud eksperdid, sealhulgas ka toimkondade omad, on pidanud vajalikuks esitada oma kirjaliku seisukoha?

L. Hänni

Kindlasti oskaks sellele küsimusele vastata paremini Tõnu Anton, sest ta teab täpselt nende ekspertide nimekirja, kellele esitati ettepanek arvustada meie eelnõu. Täna on laekunud kirjalik arvamus professor Rebaselt, kes oli assamblee üks ekspertidest. Härra Raidla töögrupiga oli selline kokkulepe, et nad ei esita kirjalikult terviklikku ettepanekut, sest teatavasti olid nemad alternatiivse

eelnõu autorid, nende kontseptsioon sisaldub nende eelnõus, kuid meie senine koostöö redaktsioonitoimkonnas on näidanud, et kõige viljakamalt saab neid väga keerulisi, kontseptuaalseid küsimusi lahendada üksikuid punkte läbi vaieldes, mitte nende kohta paberil, kokkusurutud kujul arvamust esitades. Ma tean, et eelnõu saadeti mitmele väliseksperdile. Kahjuks on meile seni laekunud ainult neli väliseksperdi arvamust, neist kaks eile, nii et me ootame lisa lähipäevadel. Ja ka see on üks põhjus, miks veel täna päris niisugust lõplikku eksperdiarvamust assamblee eelnõu kohta kokku võtta ei saa.

Juhataja

Rohkem küsimusi ei ole. Suur tänu, proua Hänni! Lugupeetud kolleegid, ma soovin teie tähelepanu eraldi juhtida sellele, et redaktsioonitoimkond proua Liia Hänni eestvedamisel on ära teinud meeletu töö. Teie ees on 19 leheküljel 10. jaanuari seisuga kõik laekunud märkused ja ettepanekud. Vabandust, 15. jaanuari seisuga kõik laekunud ettepanekud ja märkused. Järgmisena saab sõna redaktsioonitoimkonna töö selgitamiseks härra Kaido Kama. Palun!

K. Kama

Austatud assamblee! Redaktsioonitoimkond koos Jüri Raidla poolt juhitava ekspertgrupiga on praeguseks töötanud kaks pikka päeva, laupäeval ja pühapäeval, ning äripäevade õhtuti pärast ülemnõukogu töö lõppu nii neli-viis tundi. Ja tahaksin oma ettekandes rõhutada eelkõige seda, et kahjuks on redaktsioonitoimkonna ja ekspertide ühistööst võtnud vähe osa toimkondade esindajaid, keda assamblee eelmisel istungil kutsuti sellest tööst osa võtma. Eraldi tuleks esile tõsta härra Rätsepat ja härra Jürgensoni, kes seda on teinud. Tähendab, ma räägin nendest, kes ei ole redaktsioonitoimkonna liikmed, nii et härra Peet Kask, palun vabandust, kui see tundus riivavat. Milleks oleks praegu eriti tähtis ka toimkonna esindajate osavõtt sellest redaktsioonitoimkonna ja ekspertide ühistööst? See töö on tõepoolest väga raske, väga pingeline. Seal vaieldakse neid üksikküsimusi uuesti kõiki põhjani ja otsani läbi ja paratamatult mõned asjad, assamblee poolt ikkagi juba vastu võetud eelnõus, hakkavad muutuma. Ja kuidagi ei tahaks seda olukorda, et kui lõpuks esitatakse assambleele põhiseaduse uus redaktsioon, siis küsib assamblee redaktsioonitoimkonna käest, mis õigusega on redaktsioonitoimkond assamblee ja toimkondade poolt heaks kiidetud teksti muutnud, ja meil tuleb hakata siin suures saalis jälle kõiki neid küsimusi otsast peale läbi vaidlema. Nii et paluks veel kord kõigi toimkondade esindajatel võtta osa sellest ühistööst ja hiljem hoida ka oma toimkonna liikmeid kursis sellega, mis on tehtud.

Nüüd siis natuke sellest, mis tööd praeguseks ära tehtud on. See ülevaade on kahtlemata lünklik ja põgus, aga aitab ehk natukenegi saada aimu, millega vahepeal on tegeldud. Kõigepealt, nagu ka proua Hänni juba viitas, ei ole lahendatud seda kõige palavamat küsimust, kes valib

presidendi. On töötatud edasi n.-ö. kahevariantselt, arvestades mõlemaid alternatiive ja katsudes viia eelnõu võimalikult sellisele kujule, et emma-kumma variandi kasuks otsustamine enam eelnõu palju ei muudaks.

Praeguseks on esimest ringi jõutud läbi käia I peatükk "Üldsätted" ning need peatükid, mis puudutavad riigiõiguslikku konstruktsiooni: "Riigikogu", "Riigivanem" ja "Valitsus". Nii et tööd on ees veel väga palju, eriti raske saab arvatavasti olema töö II peatüki kallal. Ja loomulikult ei tähenda see, kui me oleme esimese ringi eelnõule peale teinud, et töö oleks valmis. Siis tuleb hakata teist ja võib-olla kolmandat ringi läbi käima, et näha, kas ei ole tekkinud uusi vastuolusid jms.

Nüüd mõningatest muudatustest, mis siis praeguseks on tehtud, aga ma rõhutan veel kord, et need ei pruugi olla lõplikud, ka need seisukohad võivad veel töö käigus muutuda.

Üldsätete §-s 2 on arvestatud ekspertide soovi ning lisaks Eesti Vabariigi maa-alale ära nimetatud ka territoriaalveed ja õhuruum. Samuti on sõnapaari "lahutamatu ja tervik" täiendatud sõnaga "jagamatu", nüüd on lahutamatu ja jagamatu. Sellesse paragrahvi on lisatud ka teine lõik, mis ütleb seda, et Eesti Vabariik on riiklikult korralduselt ühtne riik, mille territooriumi haldusjaotuse määrab seadus. Sisuliselt välistatakse sellega tulevikus territoriaalsete autonoomiate võimalus.

Paragrahvist 3 on välja jäetud lõik, mis käsitles seda, et keegi ei tohi ennast vabandada seaduse mittetundmisega. Leiti, et see on kriminaalkoodeksi punkt, ja kui me ütleme, et ei tohi, siis võtame sellega inimeselt teatavad õigused ära. Siin tekkisid mitmed keerulised juriidilised probleemid.

Samuti peeti vajalikuks viia kodakondsust käsitlev paragrahv üldsätetest põhiõiguste sättesse. Põhjendus oli eelkõige see, et II peatükis toodud põhiõigused ja vabadused on need õigused ja vabadused, millele isik võib apelleerida kohtus otse. Kui me mujal ka paratamatult räägime mõne sõnaga ikkagi õigustest ja vabadustest, siis nendel sellist kohtulikku garantiid nagu ei oleks. Nii et selle võrra on kodanikuõigused paremini kaitstud, kui need on viidud II peatükki. Mis puudutab riigiõiguslikku konstruktsiooni, siis praegu on peatükist "Rahvas" välja jäetud kõrgeima riigivõimu teostamise paragrahvi kolmas punkt omavalitsuste kohta. Siin oli tõepoolest vaieldav esiteks see, kas omavalitsuste valimisega teostatakse riigivõimu. Konkreetne juriidiline vastuolu seisnes selles, et kui omavalitsusi valivad meil ka mittekodanikud ja me nimetame omavalitsuste valimise kõrgeima riigivõimu teostamiseks, siis anname sellega kõrgeima riigivõimu teostamise õiguse ka mittekodanikele.

Nimetan veel mõningaid põhimõttelisemaid asju. Põhiseaduse eelnõusse on kahjuks sisse

jäänud ka näpuvigasid. Paragrahvi 57, mis räägib Riigikogust, on jäänud veel vanast variandist, kus Riigikogu pidi valima valijameeste kogu, sisse mõiste, et Riigikogu kuulutab välja riigivanema valimised. Põhiseaduse Assamblee poolt vastu võetud eelnõu kohaselt Riigikogu valib riigipea, mitte ei kuuluta välja mingeid valimisi.

Pikalt vaieldi kohtunike ametisse määramise ja ametisse nimetamise üle. Eksperdid väitsid, et kohtunikke üldjuhul ei nimeta ametisse parlament, et välistada nende puhul mis tahes erakondlikkust. Praeguseks kompromissvariandiks on, et Riigikogu nimetab presidendi ettepanekul ametisse Riigikohtu esimehe ning Riigikohtu esimehe ettepanekul Riigikohtu liikmed. Kõik ülejäänud kohtunikud nimetab ametisse riigivanem Riigikohtu ettepanekul. Seda, miks Riigikohtu liikmed on toodud Riigikogu poolt ametisse nimetatavate hulka, on põhjendatud sellega, et Riigikohus hakkab meil teatud määral täitma ka konstitutsioonikohtu ülesandeid. Nagu teada, on konstitutsioonikohtul õigus peatada Riigikogu poolt vastu võetud seadusi, mistõttu tal peaks olema siis ka Riigikogu enda mandaat.

Täpsustatud on Riigikogu erakorralise istungjärgu kokkukutsumist ja nimelt nii, et seda teeb alati Riigikogu juhataja ühe, teise või kolmanda nõudmisel. Nõuda saavad seda Riigikogu juhataja käest riigivanem, valitsus või vähemalt viiendik Riigikogu koosseisust.

On muudetud põhimõtte, et Riigikogu liikme volitused algavad esimese istungjärgu kokkukutsumisega. Nüüd algavad Riigikogu liikme volitused valimistulemuste väljakuulutamisega, et ei tekiks olukorda, kus meil on uus kogu juba valitud, aga vanal kogul on veel volitusi ja ta võib vastu võtta väga ebameeldivaid seadusi, kui talle näiteks valimistulemused ei meeldi.

Mitmed asjad on praegu veel küsimärgi all. Kas riigisekretär on ministritega võrdne isik, kelle nimetab ametisse president, või me loeme ta lihtsalt kantselei ametnikuks, kelle nimetab ametisse peaminister?

Muudetud on seda põhimõtet, et riigivanem kirjutab alla vastuvõetud seadustele. Praeguse variandi järgi riigivanem kuulutab need välja. Vahe on selles, et eelnõu eelmise redaktsiooni järgi oli riigivanem pärast teistkordset seaduse vastuvõtmist parlamendis kohustatud seadusele alla kirjutama. Leidsime, et ei ole eetiline sundida inimest alla kirjutama aktile, mida ta ei pea põhimõtteliselt õigeks. Nüüd on asi lahendatud nii, et riigivanem oma otsusega kuulutab akti välja või saadab selle Riigikogule tagasi, ja kui Riigikogu võtab sama seaduse teistkordselt vastu, siis kuulutab Riigikogu omaenda otsusega seaduse välja ja paneb selle kehtima.

Veel on mindud seda teed, et on katsutud riigivanema volituste ja ülesannete loetelu täiesti ammendavaks teha, vältimaks igasugust kaksipidi mõistmist. Riigivanema ülesannete hulgas on loetud üles absoluutselt kõik tema kohustused ja mingeid muid kohustusi ei saa talle panna

seadusega ning ka ta ise ei saa põhiseadust tõlgendades neid endale võtta.

Viimasena nimetaksin seda, et riigivanema asendamise juures oli lahendamata probleem, mis juhtub siis, kui riigivanem on Eestist ajutiselt ära, näiteks puhkusel või väliskomandeeringus. Kes ja kuidas siis kirjutab alla aktile ja kuulutab välja seadused? Meil oli lahendus ainult selleks juhuks, kui tema volitused ennetähtaegselt lõpevad, aga puhkusele minnes riigivanema volitused kahtlemata ei lõpe. Uues redaktsioonis on proovitud ka sellele küsimusele lahendus anda.

Ütlen veel kord, et praegune ülevaade tööst, mida ligi nädala jooksul sai tehtud, on kahtlemata lünklik. See on lihtsalt põgus ülevaade sellest, millega on tegeldud, ja ma rõhutan, et need praegused otsused ei pruugi olla lõplikud. Ekspertide soov on tulla assamblee ette uue redaktsiooniga siis, kui see on tõesti mitmest sõelast, mitmest filtrist läbi käinud, et mitte uuesti välja tulla toore asjaga, mida võib kohe kergekäeliselt muutma hakata. Siis oleks ka igale asjale väga selge ja argumenteeritud põhjendus olemas. Lahendada tuleb aga muidugi see, kuidas toimkonnad saaksid juba praegu osa võtta sellest tööst, mida teeb redaktsioonitoimkond koos ekspertidega. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu, härra Kama! Kas härra Kamale on küsimusi? Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin

Mu küsimus puudutab riigipea nimetust. Härra Kama oma kõnes rääkis kord riigivanemast, kord presidendist.

K. Kama

See tuleneb redaktsioonitoimkonna ja ekspertide ühistööst, kuna üks lauaots, kus istub redaktsioonitoimkond, kasutab sõna "riigivanem", ja teine lauaots, kus istuvad eksperdid, kasutab sõna "president". Sellest mul ka need vääratused.

Juhataja

Kas on veel küsimusi? Ei ole. Palun, kes soovib sõna võtta? Kõneks on sõna härra Kaalepil. Palun!

A. Kaalep

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma pean tähendama, et mind teeb murelikuks teatud osa ajakirjanduses avaldatud kriitikast meie töö kohta ja samuti mõned materjalid, mida Tõnu Anton siin ette luges. Ma tahaksin kinnitada kõiki kolleege nende senises töös ja nende hinnangus oma töö kohta. Mulle tundub, et assamblee on teinud igal juhul ära suure töö ja see töö on tehtud heas kollegiaalses vaimus. Ei ole olnud selliseid konflikte, mille pärast peaks piinlikkust tundma. Ja loomulikult tuleb eriti hinnata redaktsioonitoimkonna lausa üliinimlikku pingutust, et laekuvast väga kirevast materjalist leida see, mis on oluline. Muidugi peaksime aga assamblee tööd oma valijatele küll suuliselt, küll kirjalikult paremini tutvustama, et rahval oleks meie tööst selgem pilt.

Kui tahta midagi kritiseerida, siis on mind isiklikult kurvastanud kolm eriti levinud stamparvamust, mida ma, nii teadliku liialdusega, ühel puhul isegi nõukogulikuks nimetasin. Need oleksid järgmised. Esiteks seisukoht, nagu oleksid maailma demokraatlikes riikides olemas ainult parlamentaarsed ja presidentaalsed süsteemid, mida siis omavahel vastandatakse. Tegelikult on neid puhtal kujul maailma ajaloos äärmiselt harva esinenud. Tegemist on ikka mõlema võimu – parlamendi ja presidendi võimu, sinna juurde ka valitsuse võimu –tasakaalustamisega. Nii et niisugune dihhotoomiline jaotamine – kas see või too – ei ole üldse õige.

Teine stamparvamus on, et rahva poolt valitav riigipea peab tingimata muutuma diktaatoriks, võim peab talle tingimata pähe lööma. Üks näide oli, tänu professor Taagepera eruditsioonile, Haitist, nüüd on hoopis ligem ja võimsam näide – Gamsahhurdia. Võiks aga tuua ka hoopis teistsuguseid näiteid, kus rahva poolt valitud presidendil ei ole võim sugugi pähe läinud.

Niimoodi on see olnud Euroopa riikides ja isegi kriisihetkel ei ole seal seda juhtunud.

Ja kolmas, eriti kurvastav seisukoht oleks kokku võetav lühikeses lauses: rahvas on manipuleeritav. See on seisukoht, mida laiadele massidele ükski meist, ka nendest, kes seda salaja arvavad, loomulikult ei julge esitada, aga siin saalis olen ma seda lauset kuulnud. See on minu arvates sügavalt ekslik arvamine. Manipuleeritav on ju alati väiksem kollektiiv. Terve rahvas, kes ei tarvitse isegi eriti haritud olla, on lihtsalt kas või liiga inertne selleks, et temaga saaks nii lihtsalt ja kergelt manipuleerida. Mingis kriisiseisundis võib ta küll üles ässitada, aga manipuleerida niimoodi nagu näiteks ükskõik millise parlamendiga ei saa terve rahvaga kunagi. See on väga kurvastav seisukoht.

Niisugust arvamust, mida ma siin saalis aeg-ajalt olen kuulnud, ei tohiks küll tõsiselt võtta. On väga tore, et doktor Heinrich Schneider on esitanud objektiivse analüüsi meie olukorra kohta. Muu seas näitab ka tema seda, et kui hakata riike liigitama, siis just see parlamendi- ja presidendisüsteem muutub kohe küsitavaks, pigem võib rääkida seadusriigist, haldusriigist ja kohturiigist. Ja selge on see, et igasugune demokraatlik riik peab tänapäeval põhinema Montesquieu poolt esmakordselt nii hästi sõnastatud võimude lahususe printsiibil. Võimud peavad olema lahus, aga sealjuures omavahel sellistes sõltuvussuhetes, et ränki konflikte nende vahel tekkida ei saaks. Pinge on loomulikult paratamatu. Seisukoht, et näiteks riigipea ja parlament peavad igal juhul tülli minema, kui riigipeal vähegi võimu on, on jälle hirmus liialdus. Keegi ei sunni neid tülli minema. Teatud olukordades võib vahekord muidugi pingeliseks muutuda, kuid selleks ongi vaja õigusriiki, et see pinge ka laheneks. Näiteks võib tuua meie lähima naaberriigi, demokraatliku Soome. Tema kui demokraatliku vabariigi ajaloo

jooksul on seal korduvalt olnud situatsioone, kus riigipea ja parlament, sealjuures tugeva võimuga parlament, võiksid tulla minna. Näiteks pärast kodusõda, kui võim kuulus 1930. aastatel Mannerheimile, kuid presidendiks oli Svinhufvud. Diktatuuri ometi ei tekkinud, demokraatia säilis tõesti pingelistest olukordadest hoolimata.

Meie põhiseadus näeb igal juhul ette piiratud võimuga presidenti. Ka sel juhul, kui temal see väike suspensiivse veto õigus on, millest on juttu olnud ja mida ka paljud kirjad toetavad, ei ole põhiseadusesse sugugi sisse kirjutatud konflikt. Minu nägemuses peaks riigipea olema parteitu reguleerija ja selleks ongi vaja, et terve rahvas valiks ta kui isiku, mitte aga kui teatava partei juhi. On täiesti mõeldav, et üks hääletaja valib riigipeaks näiteks sotsiaaldemokraatliku partei juhi, aga parlamendivalimistel annab oma hääle konservatiivsele parteile. Sotsiaaldemokraatliku partei juht on selles minu näites võib-olla just see isiksus, kes parteituks reguleerijaks paremini sobiks. Ja tema ei tohiks olla ühegi võimu koostisosa, ta peaks olema nendest kõrgemal, reguleerija, kes ei kuulu ei seadusandlikku, täidesaatvasse ega kohtuvõimu, vaid reguleerib nende omavahelist vahekorda.

Kõigest sellest tulenevalt tahaksin ma toetada alternatiivsetest ettepanekutest §-le 72 seda, mis on antud lehe paremal poolel, kusjuures ma siiski ei tarvitaks nime president, vaid riigivanem. Seda on juba põhjendatud ja kui tuntakse muret, kuidas seda tõlkida, teeksin ma ettepaneku, et õige kiiresti või isegi eestikeelse põhiseadusega samaaegselt antaks välja näiteks ingliskeelne tõlge. Selle koha peal, kus eesti keeles seisab sõna "riigivanem", seisaks inglise keeles siis vastav sõna "president".

Üks konkreetne ettepanek, mille ma hiljem ka kirjalikult esitan, oleks mul veel riigivanema ametivande kohta. Sõnadele "seista demokraatia püsimise ja tugevnemise eest" lisaksin ma veel kõrvallause "austada kõigi Eesti Vabariigi kodanike inimõigusi". Nimelt rõhutamaks seda, et riigivanema kohus on just kõigi kodanike eest seista. See oleks minu poolt kõik. Aitäh tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu, härra Kaalep! Esiteks tuleb otsustada, kas "riigivanem" või siiski "president". Proua Liia Hänni kandis ette, et paljudes kirjades kritiseeritakse meid ja tehakse ettepanek kaaluda veel kord presidendi nimetust. Teeme siis seda, kaalume ja otsustame veel kord. Riigipeaga seoses tuleb otsustada ka tema valimise küsimus. Kas riigipea valib rahvas, valijamehed või parlament? Ilmselt ei pääse me nende probleemide veelkordsest päevakorda võtmisest, läbikaalumisest ja otsustamisest. Juhatusel on ettepanek, et me selles ülikeerulises ja minu arvates siiski ka tähtsas küsimuses ei paneks täna veel punkti, küll on aga põhjust seda arutada.

Teine probleem, mida peaksime täna arutama, on seotud Riigikogu kvoorumiga. Nagu proua Hänni meile ette kandis, on teine kõige enam käsitletud küsimus vahest see, kui suur peab olema Riigikogu kvoorum. Ettepanekud olid 0,3-st kuni 0,9-ni. Ja teiseks, millised peaksid olema hääletusreeglid. Need reeglid, mis küll üsna täpselt on põhiseaduse eelnõusse kirja saanud, ei ole päriselt mõistmist ega toetust leidnud. Meil tuleks ka selles valdkonnas läbi kaaluda nende märkuste ja ettepanekute sisu, mida proua Liia Hänni teile tutvustas.

Kolmas valdkond, millele juhatus palub tähelepanu pühendada, on redaktsioonitoimkonna edasine töö. Kui vaja, siis tuleks meil lausa otsus vastu võtta, et teematoimkondade esindajad võtavad redaktsioonitoimkonna tööst osa. Miks on see küsimus tähtis? Meil ei ole nii palju aega, et uuesti läbi kaaluda kõiki neid kümneid pisiküsimusi, mis lahendatakse redaktsioonitoimkonna ühistöös ekspertidega. Nädal tagasi palus juhatus, et redaktsioonitoimkonna tööst võtaksid osa toimkondade esindajad. Seda on teinud vaid osa toimkondadest.

Need on kolm küsimuste ringi, millele juhatus palub tähelepanu pühendada. Kui te seda võimalikuks peate, siis esimesena on ettepanek võtta kõne alla riigipea nimetus – kas riigivanem või president – ja tema valimise kord. Kuigi härra Runnel oli sõnasoovijana registreeritud esimesena, palun, vahest te aktsepteeriksite seda, et alustame kõnedest ja siis tulevad sõnavõttud? Härra Runnel protesteerib. Palun, härra Runnel, teil on sõnavõtt kohalt!

H. Runnel

Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Ma olin esimese toimkonna saadikuna ka laupäeval redaktsioonitoimkonnas, pühapäeval enam ei jätkunud jõudu. Seoses palvete ja manitsustega töötada edaspidigi redaktsioonitoimkonnas julgen ma aga siiski paluda assamblee päevakorda võtta meie töötasu küsimus. Paljud partei inimesed ütlevad, et nemad on partei palgal, aga osa inimesi ei ole mingil palgal. Ja kui me ise räägime, et tahame põhiseadusesse kirjutada põhimõtte, mille järgi omand on püha, siis vabakutselise literaadina siin 50-rublase päevapalgaga teha päevi, mis on kahe tööpäeva pikkused, on minu meelest alandav. See on alandav töölekutsumine ja töölerakendamine ja seepärast palun ma töötasu küsimus, eriti nüüd, kui see töö veel venib, päevakorda võtta. Keegi ei pelga tööd, aga kui töötasu on alla igasugust arvestust, on see solvav, masendav, väsitav. Ja kui üks lahkub assambleest poliitilistel põhjustel, siis osal tuleks lahkuda majanduslikel põhjustel, sest see käib inimõiguste, inimau pihta. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, härra Runnel! Palun, kas te toetate sellist seisukohta, et härra Runneli ettepanek arutatakse läbi juhatuse koosolekul ja järgmisel täiskogu istungil kannab juhatus tulemustest ette? Kui siis peetakse vajalikuks võtta küsimus päevakorda, siis teeme seda. Ettepanek on täna seda

arutelu mitte avada. Palun, kas te aktsepteerite sellist lähenemist? Tänan! Kõneks saab sõna härra Saatpalu. Palun!

V. Saatpalu

Lugupeetud kolleegid! Mul on nüüd mõningaid rahvaga silmast silma kohtumise kogemusi. See seeria, mis ma olen ette võtnud, jätkub laupäeval n.-ö. hundikoopas, Viljandis, järgmisel päeval olen Rakveres jne. Ma võin öelda, et meie selgitustöö on olnud siiski äärmiselt napp, eriti just nende inimeste poolt, kelle meelsus on kantud parlamentaarsusest. Presidentaalsuse pooldajad on juba oma iseloomult hoopis häälekamad ja nende hääl kostab ka ajakirjandusest läbi. Ma ei tahaks halvasti ütelda, aga tavaliselt on nad ka kuidagi hingelt kurjemad. Niisugused *à la* Voldemar Pinn, kelle esinemistes on sõltumata teemakäsitlest alati tunda midagi sapimaigulist. Mina ütleks küll, et kui inimesele rahulikult rääkida ühest, teisest ja kolmandast, sellest, mida me oleme mõtelnud eelnõusse panna, siis saab ta aru ja on ka parlamentaarse süsteemiga nõus. Kui nüüd minna lihtsama küsimuse juurde, kas president või riigivanem, siis ma arvan, et see vist ei olegi tegelikult vaidlust väärt. Kui just keelemehed nii kangesti tahavad, olgu ta siis riigivanem. Kui väidetakse, et väljamaalased ei saa aru, siis tuleks ka kõigi riikide parlamente nimetada just nimelt parlamentideks ja mitte nii, nagu neid kusagil riigis kutsutakse. Üks on Riksdag, teine Storting, kolmas Bundestag ja jumal teab, kuidas nad kusagil on, aga kõik saavad siiski aru, sest kõik kutsuvad neid ikkagi parlamentideks. Meie kutsume siin naabrite oma Riksdagiks, sest me lihtsalt teame, et see on nende parlament. Loomulikult on meie riigivanem välismaal ka president, selles pole ju kahtlust. Ma arvan, et see on mingi kunstlik probleem. Mis puutub riigipea valimisse, siis tuleb inimestele seletada, et vaadake, assamblee ei alustanud mitte sellest otsast, kuidas leida ametikohale inimest, vaid alustas normaalsel kombel mõtlemisest, et kõigepealt on vaja üks amet paika panna, siis selle funktsioonid määratleda ja alles seejärel hakata otsima inimest nende täitmiseks. Ja nii me jõudsimegi selleni, et nende funktsioonide täitmiseks, mis me praegu oleme Eesti riigi juhtimiseks plaaninud, võib inimese valida kas Riigikogu või valijameeste kogu. Uskuge, need auditooriumid, kus mina olen pikemalt saanud kõnelda, on soostunud sellega. Nad on nõus, et seda pidu katku ajal, valimiskampaaniat ja miljonite tuuldeloopimist ei ole praegu igatahes mõtet korraldada. Me nägime, mis juhtus Bulgaarias, kui kellel tahes oli võimalus esitada presidendikandidaati. Seega ma usun, et assamblee selgitustöö aeg on alles ees.

Kui me nüüd selle versiooni, mis me siin ühiselt ja rahulikult meele välja töötame, oleme esitanud ülemnõukogule, meie kõrgeimale seadusandlikule kogule, siis peame kõik võtma südameasjaks need asjad ka omalt poolt selgeks kõnelda, sest meie häält ei ole tegelikult kuulda.

Ma usun, et kui me suudame selle rahuliku meele siin saalis säilitada ja toimida ka edasi Eduard Laamani põhimõtte järgi, et kõik suur on sündinud kirgede taltsutamise kaudu, siis me jõuame hea tulemuseni ja Eesti rahvas jääb meie tööga rahule. Aga me peame rahvale selgitama ka seda, et Eestis on üksikuid täiesti vastutustundetuid inimesi, kes on harjunud kritiseerima kritiseerimise pärast, teatud populismi lainel hõljuma. Ja vaat need inimesed on praegu jäänud meile peale. Me oleme siin kogu aeg silmas pidanud seda kõnekäändu, et targem annab järele, aga ma juhin tähelepanu ühele faktile. Karel Čapek täiendas seda kõnekäändu niimoodi: niikaua kui targem annab järele, annab kavalam peksa. Ja sellega ma ka lõpetaksin, aga enne tahaksin veel südamest tänada redaktsioonitoimkonda, kes on teinud ära tohutu süstematiseerimistö. Nüüd saame tõsiselt asja kallale asuda. Ma soovin redaktsioonitoimkonnale igati edu ja kutsun ka teisi kaasa lööma selles töös. Aitäh!

Juhataja

Tänan, härra Saatpalu! Härra Leisson, palun!

E. Leisson

Kallid kolleegid! Ma võtan sel teemal sõna neljandat, täna teist korda. Kui meil midagi teha ei ole, siis endale tegevust välja mõelda ka ei maksa. See asi meenutab mulle kui ajakirjanikule ühte vana stagnaaja trafaretti, kui iga esmaspäeva hommikul arutati toimetuses läbi möödunud nädalal ilmunud materjalid. Ja need, keda juhatus või kolleegium oli võtnud vaevaks utsitada, seletasid siis kõik väga haledal häälel, mida nemad oma materjalis tegelikult öelda tahtsid. Üks vana peatoimetaja torises tavaliselt seepeale, et eks sa seisnud siis ajaleheputka kõrval ja seletanud kõigile leheostjaile, mis sa selle all mõtlesid.

Kui me nüüd härra Saatpalu kahtlemata head ja üllast üleskutset hakkame järgima, siis meid lihtsalt ei jätku iga põhiseaduse eelnõu eksemplari juurde, et inimestele ära seletada, mida selles ja mida teises paragrahvis on mõeldud. Kahtlemata on aga üks võimalus olemas, kuidas panna rahvas aktiivselt osa võtma põhiseaduse hääletamisest ja arutamisest. See seisneb nimelt selles, et teha rahvas põhiseaduse ettevalmistamise kaasosaliseks ja kaasvastutajaks.

Praegu on meie põhiseaduse eelnõus 166 paragrahvi. Et mitte teie aega viita, ütlen teile ainult numbriliselt, et olen kategooriliselt vastu kahe paragrahvi tekstile, nii nagu nad praegu on sätestatud. Paragrahviga 164 olen nõus. Missugune on nüüd see kaalukauss või mõõdupuu, kuidas ma pean oma seisukohta väljendama? Ma ei oska öelda, aga tõenäoliselt on mu seisukoht põhiseaduse osas eitav, sest minu jaoks on need väga põhimõttelised küsimused. Ma usun, et iga Eestimaa kodanik, kellele antakse õigus öelda oma sõna rahvahääletusel, leiab põhiseadusest midagi niisugust, mis talle ei meeldi. On muidugi võimalik mõelda siin välja südamevalu ja vaeva ja õiseid kooskämisi ja

terviserikkumisi ning lahendada asjad väga lihtsalt – võtta eeskuju sellest, mis on ennast õigustanud. Kui seadus vabariigi valitsusest sätestab, et Eesti Vabariigi valitsust juhib valitsuse esimees, sulgudes peaminister, on ju kõik lahendatud. Miks ei võiks olla Eesti Vabariigi kõrgeimaks ametiisikuks riigivanem, sulgudes president? Me teame praegugi, et härra Rüütli, kes on Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees ja saanud selleks n.-ö. lihtsa semantilise nipitamise, mille puhul mõned tähed – NSV – on välja jäetud jne, võttis rahvas juba Eesti NSV päevil nimetada presidendiks. Vaevalt nüüd tema või mõne teise riigivanema või presidendi jaoks sellest midagi muutub, et see on põhiseadusesse sisse kantud, aga selguse ja lihtsuse mõttes võiks selle nii ära teha ja iseendale mitte rohkem tööd välja mõelda. Kuid kahtlemata võiks selle küsimuse jätta ka rahvale otsustamiseks: jätta vastav paragrahv seaduseelnõus tühjaks ja selle asemele kirjutada küsimus, kuidas nimetatakse Eesti Vabariigi kõrgeimat ametiisikut, ning anda ka vastusevariandid: president, riigivanem. Las tõmbavad maha või kuidas tahes, sest igauks kutsub teda ikka nii, kuidas tema süda ihkab, on see siis sätestatud või ei ole.

Kes valib riigipea? Siin võib samuti anda kolm varianti: rahvas, valijamehed, Riigikogu. Ja ongi meil vastus käes.

Kolmas küsimus on, kuidas valitakse Riigikogu ise. Kas proportsionaalsuse põhimõttel, s. t. parteiliste nimekirjadega, nagu see praegu meil siin kirjas on? See oleks variant 1. Teine variant, millest räägib enamik kirju, ei pea proportsionaalsusel rajanevat valimissüsteemi võimalikuks. Selle asemel oleksid alternatiivsed isikuvalimised ja proportsionaalsete parteiliste nimekirjade alusel valimine pooleks. Kui on 101 kohta, siis 50 parteiliste nimekirjade alusel, 51 alternatiivse isikuvalimise meetodil. Kolmas variant on isikuvalimise meetod. Kõigile neile variantidele tuleks panna juurde tingimus, et rahvaküsitluse või referendumiga otsus nendes küsimustes, milles rahvas on oma seisukohta väljendanud, maksab kümme aastat. Kümne aasta pärast on meie olukord kahtlemata muutunud. See Riigikogu valimise meetod, mis sobib 1992. aastal, ei sobi enam kindlasti 2002. aastal. Me läheme oma teed mööda samm-sammult, kuid see-eest kindlalt ja vääramatult. Teie terviseks!

Juhataja

Täna! Selle mehise sõõmu järgi võis muidugi arvata, et tervis vajab kosutamist kõige rohkem härra Leissonil, mida talle soovimegi. Vastavalt reglemendile tuleb meil teha vaheaeg, kuid enne, kui me vaheajale läheme, lepime kokku paaris põhimõttes. Juhatusel on ettepanek teha täna tööd umbes kella poole seitsmeni. Kui meil on võimalik ammendada päevakord tänase päeva jooksul, siis püüame seda teha. Sellisel juhul saavad kas täna õhtul või homme töötada tematoimkonnad ja me kohtume uuesti nädala pärast. Kui me täna päevakorda ei ammenda, siis jätkame homme kell 10 või

11, kui me nii kokku lepime, ja püüame päevakorra ammendada homme ning teha pärast ka teematoimkondadega tööd. Praegu on aga vaheaeg. Me koguneme taas kell 17.05.

Vaheaeg

Juhataja

Vaheaeg on lõppenud. Istuge oma kohtadele ja viime läbi kohaloleku kontrolli. Kohal on 24 assamblee liiget. Katsume nüüd vastust saada kõige enam meile laekunud kirjades tõstatatud küsimustele, kas riigivanem või president ja kuidas riigipea valitakse. Kõneks saab sõna härra Runnel. Palun!

H. Runnel

Kallid kolleegid! Minu jutt peaks küll olema niisugune 15-minutiline veste, aga ma püüan viie või seitsme minutiga natuke kirjeldada, miks rahvas tahab valida riigivanemat. Me oleme põhiseadust tehes keskendunud riigiehitusele kui insenerlikule ülesandele, kui aritmeetilisele või mehhaanilisele ülesandele ja kasutanud vahel isegi sõna "disainima". Aga me teame, et rahvas on ka loomariigi esindaja ja mina, kes ma olen natuke EPA-s käinud, vaatan vahel samuti rahva peale kui loomariigi peale. Ma tean, et igal elaval olevusel on tungid, mida ei saa aritmeetika ja mehhaanika alla panna. Kui ma põllumajandusest liigun veel edasi etnoloogia ja folkloristika valdkonda ja vaatan seda rahva elu kui etnose elu, siis selguvad seal mingid väga lihtsad, aga väga olulised ja vääramatud asjad. Te olete kõik olnud arvatavasti küla- või linnapeol, kus 12–13-aastased poisid on kakelnud tüdrukute pärast. Osa poisse ei kakle kunagi, nende kohta öeldakse, et need pole suguliselt nii aktiivsed. Poliitikud tõusevad nendest kaklejatest, ühed lähevad valitsusse ja peksasaanud lähevad põranda alla. Ja kui vaadata täiskasvanute elu, siis silma ees on mul kunstnike naised, kes vahetavad teatud ajal mehi. Tekib küsimus, mille põhjal nad valivad, kas suurema sugutungiga või paksema rahakoti järgi. Etteruttavalt ma ütlen, et lõpuks need langevad kokku.

Nii etnoloogid, folkloristid kui ka jahimehed teavad, et elav kari või elav ühtsus, mida me võime nimetada etnoseks, kes tunneb ennast sellisena, valib tavaliselt ka ühe juhi. Ta on tugev bioloogilises mõttes ja tal on ka mingi intellektuaalne üleulatuvus, aga ikkagi on suguline kandvus väga oluline. Suured rahvad on ju alla käinud, dekadentlikud ja nendel puudub etnilise ühtsuse tunne oma riigis. Väikerahvad nagu meie on säilitanud selle etnilise tervikkuse tunde ja selles mõttes meie peal toimivad need seaduspärasused, mida etnoloogid on n.-ö.

loodusrahvaste juures kirjeldanud. Sellest põhilausest järeldub, et rahvas tahab valida enda juhti ja kuna rahva hulgas on enamasti naised, nende hulk on suurem, siis on selge, et nad tahavad oma etnose juhiks valida suurt isast. Ja kui nüüd meie disainime oma riiki insenerlikul

kaalutlusel ja selle bioloogilise vajaduse kuulutame naeruväärseks, me ütleme, et näe, rahvas armastab ja vaat kui lollid nad on, siis see ei ole lolluse asi, vaid see ongi see bioloogiline paratamatus. Kui nüüd valijamehed tahavad võtta selle oma kätte (me teame, et valijamehed on ju mehed), siis psühhoanalüütikud ütlevad, et nemad hakkavad tõrjuma seda, keda rahvas valiks, nad tahavad tema võimet ja võimu natuke vähendada. Me teame, et põllumajanduses on isegi niisugune võte: et takku tööle panna, tehakse temast pooltäkk, siis saab temaga künda, ja kui temaga kirikusse sõita, siis hirnub ka. Tähendab, ta täidab kahte funktsiooni. See, mida valijameeste ja Riigikogu kaudu tahetakse presidendivalimisel teha, on just see toiming. Minu jutt ei ole paljas bluff, ma juhin teie tähelepanu kahele tendentsile. Kui tuli vabaduse aeg, pääses stiihiliselt valla igasugune pornograafia ja seksuaalteemade tungimine ka poliitilistesse ajalehtedesse. Kõik raamatud, brošüürid on ainult selle märgi all ilmunud, just nagu oleks maailma kõrgeim saavutus täielik seksuaalvabadus ja nagu see suure isase valimise jutt oleks täielik vale. Aga pange tähele, on ka teine tendents – suurema rahakotiga mehed on hakanud tegelema missivalimistega. Mis see on? See on jällegi seesama asi, mis on loomariigis ja etnoses ja folkloristikas tuntud. Soliidsem seltskond valib enda jaoks kuninganna. Ta tõrjub ühe naisolevuse pööblile kättesaamatusse kaugusesse ja sellepärast on see võrreldav rahva sooviga valida president. Eesti traditsioonis on need vanad folkloristlikud asjad olemas, veel nähtavad. Setumaal on eriti teada Peko kultus. Sisuliselt on see rahva soov valida oma riigipead kokkuviidav sellesama Peko kultusega. Ta oli viljakuse jumal ja jõu ja etnose ühtekuulumise sümbol ning kui me hakkame riigivanema nimetust ümber valima, siis me peaksime Eesti riigi juhi lihtsalt nimetama Pekoks. Ja ikkagi andma rahva valida. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh, härra Runnel! Härra Kask, palun!

P. Kask

Austatud kolleegid! Sellest on küll palju juttu olnud, aga üks ettepanek valijate kirjades viis siiski mu mõtted nendele radadele, millest enne pole assamblees juttu tehtud. Paljusid kirju läbis mõte, et president on riigi juht, rahva juht ja sellepärast peab rahvas ta ise valima. See on vastuolus parlamentaarskeemiga. Teatavasti parlamentaarpresident ei ole mingi riigijuht ega rahvajuht. Ta on neutraalne ametiisik, kõrgem vahekohtunik poliitilises mängus, sümbolne juht ja tegelik poliitikaelu strateegiline kujundaja, teostaja on parlamendi poolt ametisse nimetatud peaminister koos oma valitsusega. Ja vaat see rahva ebaadekvaatne ettekujutus ongi see, mis tekitab ohu, et meie poliitikaelu kaldub kõrvale parlamentaarskeemist, kui me valime otseselt presidenti. Ma kardan, et meie poliitilise kultuuri ja ka ajakirjanduskultuuri olemasoleva taseme puhul on raske vältida

olukorda, kus presidendikandidaadid omandavad valimisvõitluse, valimiskampania käigus poliitilise värvingu, kui nad pakuvad välja oma nägemuse sellest, millises suunas peaks riiki juhtima, annavad sellekohaseid lubadusi jne.

Teine, millest ma tahtsin rääkida, on vähemalt teoreetiline võimalus, et assamblee jätab selle küsimuse siiski lahendamata ja annab kahe- või kolmevariantsena põhiseaduse eelnõu teksti ülemnõukogule. Olgu siis ülemnõukogu see paha, kes võtab vastu selle otsuse. Ma usun, et ülemnõukogus on selles küsimuses häältejaotus võrdlemisi samasugune nagu siin. Mis selles variandis halba on, on see, et me tirime ülemnõukogu põhiseaduse sisusse. Sel juhul võib ta oma käised üles käärida ka teistes küsimustes. Ja see kaldub kõrvale sellisest põhiseaduse eelnõu käigust, nagu me seda ette kujutame.

Kolmandaks, ma arvan, et XVI peatükiga sõidab Põhiseaduse Assamblee, tahab ta seda või mitte, sisse päevapoliitikasse, sõidab sisse ülemnõukogu kompetentsi piiridesse ja ma ei näe võimalust vältida ülemnõukogu sekkumist sellesse peatükki. Pealegi on see peatükk kõige konarlikum, kõige lühemat aega käigus olnud ja mul on ettepanek vastavale toimkonnale kaaluda mõtet vormistada XVI peatükk ümber eraldi otsuseks, mida saaks ülemnõukogu käsitleda, ilma et tal tekiks kiusatust käsitleda põhiseaduse stabiilset põhiteksti. See on kõik, mis mul öelda oli. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Kask! Kõneks on sõna härra Vooglaiul. Palun!

Ü. Vooglaid

Härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Loodan, et minu jutt siit puldist seondub Ain Kaalepi mõtetega, ja tahaksin, et järgnev oleks nende jätkuks. Ma olen täiesti päri kõige sellega, mis ta ütles, ja paluksin märgata, et üksnes olupoliitilised kaalutlused on selle küsimuse niisugusesse valgusesse seadnud ja nii teravaks muutnud. Minu arvates oleks meil tarvis hoolitseda selle eest, et ka põhiseadusesse oleksid monteeritud mitmed Eesti rahvuslikku integratsiooni tootvad (tootvad on siin muidugi n.-ö. tinglikult) mehhanismid, mis toimides toovad kaasa rahvusliku integratsiooni, kindlustavad ja hoiavad seda. Mis see tähendab? See tähendab, et Eestimaal peavad olema sellised tegevused, mille kaudu inimesed tunneksid oma identiteeti, saaksid seda väljendada, tunnetaksid end ühena kõigi teiste hulgas. Mees, kelle sõnu ma nüüd siit tsiteerin, on minu jaoks sedavõrd antipaatanne, et ma ta nime ei nimeta, aga ta jättis meile sellise mõtte (kõik vist teavad seda), et rahvas on rumal, rahvas ei otsusta midagi, rahva eest otsustavad juhid. Mulle on see mõte põhimõtteliselt talumatu. Rahvas oli täiesti teadlikult ja pidigi olema selles ühiskonnas, kust me tuleme, manipuleerimise objektiks. Ja mitte ainult rahvas, vaid üldse inimesed pidid igal regulatsiooni tasandil olema desinformeeritud, harimatud, mänguliselt

osalema otsustamisprotsessides. Rahvas teadis väga hästi, et otsustasid teised. See roll on tänaseks samuti talumatuks muutunud ja minu arvates me peaksime hoolt kandma selle eest, et inimesed Eestimaal saaksid tasapisi hakata tegelikult kujunema ja end ka tundma enesejuhtimise ja sotsiaalse juhtimise subjektidena, mitte kellegi käes manipuleerimise objektidena.

Ma tahaksin paluda, et jutt ei oleks praegu ainult riigivanemast, vaid igasugusest juhtivast hierarhiast, et valimine ei oleks mitte mäng, vaid tõsine protseduur, milleks inimesed valmistuvad. Valmistuvad need, keda valitakse, ja need, kes loodavad, et neid kunagi valitakse, kõige enam need, kes valivad. Inimesed, kes tõesti ei orienteeru, ei saa sisuliselt valimistest osa võtta, nende osavõtt on fiktiivne. Me peaksime hoolt kandma, et ajakirjandus hoolitseks selle eest, et inimesed saaksid paremini aru, mida nad teevad, et nad teaksid, kes on kes, kes on valetaja, kes räägib tõtt, kes teeb seda, mida räägib, ja kes räägib selleks, et varjata seda, kes ta on ja mida ta teeb ja mida ta kavatseb teha. Tähendab, selles kõiges on vaja inimestel orienteeruda, lõpetada see aeg, kui inimesed tundsid end manipuleerimise objektidena. Ja et nad tõepoolest seda olid, ei ole meile praegu mingil juhul argumendiks, et nad ei suudakski, ei saakski ja põhimõtteliselt ei võikski tõusta tasemele, kus nad suudavad valida omale riigipea ja kõik teised isikud, kes neid esindavad ja kes peaksid korraldama vastavat juhtimist ja ka valitsemist. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh, härra Vooglaid! Sõnavõttud toimuvad kohalt kestusega kuni kaks minutit. Ma tuletan meelde, et arutelu objektiks on terminid "riigivanem", "president" ja riigipea valimise kord.

Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Ma palusin esmalt sõna sellepärast, et vabandada viljandlaste ees, kui nad said minust aru niimoodi, et ma lähen Viljandisse kui hundikoopasse. Ma mõtlesin muidugi Maapäeva, kes seal võttis vastu võrdlemisi karmisõnaliselt otsuse siin istuva kogu kohta. See oleks siis lühidalt selle kohta.

Ma vabandan, ma ei mäleta, kas proua Hänni või härra Kama tegi ettepaneku, et riigivanema valimisega seoses täpsustataks ka riigivanema funktsioonid, õigused ja kohustused ning need võiks alternatiividena rahvale otsustada anda. Ma arvan, et see võiks tõesti niimoodi olla, siis oleks inimestel selge, missugune on presidendivõim ühe või teise valimisviisi puhul. Sel juhul hääletaksin Jüri Adamsiga ühel meelel olles selle poolt, et rahva poolt valituna ei ole riigipea siis enam see persoon, kellele anda nii palju võimu, et ta võiks leida persoane ja kooskõlastada nendega oma poliitilist tegevust, keda esitatakse Riigikogule kinnitamiseks. Ma mõtlen selle all

õiguskantslerit, Riigikohtu esimeest, Eesti Panga esimeest, riigikontrolöri jne. Siis tuleb Riigikogul leida enda hulgast see persoon, kes need konsultatsioonid läbi viib, ja jäägu siis sel juhul, kui president on rahva poolt valitud, talle õigus lihtsalt heaks kiita need persoonid. Ja ma arvan, et ka seadluse andmise õigusi tuleb temalt, kui ta on rahva poolt valitud, mõneti maha võtta, sest see tasakaalustaks seda legitiimsuse suurendamist, mida ta sellega saab. Ma usun, et mõistlik kompromiss on võimalik.

Lõpetuseks tahan öelda, et ma toetan Enn Põldroosi avaldust selle kohta, et tema ei tea praegu Eesti riigis taolist persooni, kelle kätte usaldada suurt võimu. Ka mina kirjutan sellele avaldusele alla. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Härra Erm, palun!

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed! Ma tahan juhtida tähelepanu kõigepealt sellele, et on ilmunud EKE Ariko küsitlustulemused ja sealt võis välja lugeda, et 60% potentsiaalsest valijaskonnast toetab tugevat parlamenti ja suhteliselt nõrka presidenti ja võib-olla 40% maksimaalselt vastupidist varianti. Ma viitan sellele sellepärast, et minu meelest ei ole see rahva arvamus praegu sugugi nii selge, nagu seda püütakse teatud ringkondades meile serveerida. Ja samal ajal on jäetud kasutamata üks argument presidendi otsevalimise vastu, seda ei ole ajakirjanduses näha olnud. Alati räägitakse, et kas me siis ei usalda rahvast. Lõppkokkuvõttes on ju rahvas see, kes valib Riigikogu, ja kui räägitakse, et Riigikogus käib lehmakauplemine ja Riigikogu ei ole see kogu, kes peaks presidendi valima, siis see on täpselt samamoodi rahva mitteusaldamine. Ma tahan toetada eelöeldud mõtet, et tegelikult võiks selle küsimuse, kes valib Riigikogu, panna tõepoolest alternatiivina rahvahääletusele. See annaks võimaluse objektiivselt selgitada neid küsimusi. See võtaks ära ohu, et tegelikult teisejärgulise küsimuse pärast põhiseadust vastu ei võeta. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Härra Korrovits, kas on võimalik piirduda sõnavõtuga? Palun vajutage veel kord klahvile "kõne", siis kustub tabloolt nimi! Niisiis, härra Korrovits soovib sõna kohalt. Palun, härra Korrovits, teil on sõna!

V. Korrovits

Austatud juhataja! Head kolleegid! Riigipea nimetus peaks tõesti olema riigivanem, sest üle-euroopaline terminoloogia ei tohiks meile olla eesmärk omaette.

Nüüd riigipea valimisest. Meile on esitatud kaks varianti § 72 kohta. Kuid selle kõrval peaks ka kolmas olema – nimelt, et riigipea valivad valijamehed, sest ka see mõte on kirjades esinenud ja see

on meil siin arutlusel olnud. Nii et kui me nii tähtsat küsimust hakkame arutama, siis peaks pidama aru kolme võimaluse üle.

Nüüd diskussioonist, mis praegu käib. Siin on tõesti väga ründavad seisukohad selle kohta, et riigipea peab valima rahvas ja kui rahvas ei vali, siis ei tea, mis saab. Ja räägitakse sellest, et rahvast ei usaldata, rahvast peetakse rumalaks, kui tal ei lasta riigipead valida. No see ei ole ju ometi nii, sest me ei saa ju öelda, et mõni nendest rahvastest, kes ei vali otseselt riigipead, oleks rumal või antud riigi elu korraldaja, olgu see siis parlament või kes iganes, ei lase rahval sellepärast valida, et nende rahvas ei ole selleks veel küps. Võtame stabiilsed Euroopa demokraatiad, võtame kuningriigid. Seal on elu rahulik, vaatamata sellele, et riigipea ei ole otseselt valitav. Aga ka teised riigid, kus otseselt riigipead ei valita. Küsimus ei ole mitte selles, kes seda riigipead valib, vaid selles, kuidas kindlustada stabiilne riigikord. Ja meie tingimustes tuleb kõige mõistlikum tulemus, kui valida riigipea valijameeste kogus.

Meie mureks ja meie rahva põhiülesandeks on praegu vastu võtta põhiseadus. Ja ma olen kindel, et ta võtab selle vastu. On hääli, et eelnõu ei kõlba ja isegi et assamblee tuleb laiali ajada, kuid vaadakes, kui palju neid on. Nad küll vahel kostavad tugevalt ja teravalt, aga nende arv ei ole kuigi suur ja juba sellest võib järeldada, et põhiseadus võetakse vastu ja sellesse tuleb suhtuda rahulikult. Ning vaatame, kes on sellele vastu. Selleks on vana nomenklatuur. Viimane näide on maaomavalitsuste päev, kus omavalitsused jäetakse vahele ja öeldakse, et see on Maapäev, niiviisi tuntakse end tähtsamana, ja kuhu läks nagu poolkogemata ka härra Rüütel, kuigi oli teada, et Kadrioru nomenklatuur on selles asjas kaasosaline. Kuid arvestagem sellega, et nende jõudude positsioonid hakkavad järjest nõrgenema ja sellega ongi seletatav nende ründav iseloom. Sama rahulikult me peame suhtuma XVI peatükki, sest selle kohta käivad negatiivsed vastukajad, kus paragrahv aetakse segamini peatükiga ja milles räägitakse, et § 16 ei olevat tahtlikult avaldatud (kuigi seda ei saanudki avaldada, sest seda siis veel ei olnud), näitavad, et tegemist on niisuguste hüsteeriliste hõisetega, millele ei tasu tähelepanu pöörata. (Ma mõtlen siin Herbert Vainu kirjutist "Päevalehes".)

Ja viimane asi, millest ma tahtsin rääkida, on rahvahääletusele panemine. Nimelt, seda peab tegema nii, et pannakse rahvahääletusele kogu põhiseadus, ei saa panna mingisuguseid otsustavaid põhimõtteid. Kui hääletatakse üht või teist põhimõtet, siis tuleb jälle ringi teha kogu põhiseadus, sest põhiseadus ei ole ju liidetavate summa. Tänan!

S. Sovetnikov

Lugupeetud assamblee liikmed! Venekeelses tekstis, mis avaldati 24. detsembril "Estonija" lehes, on juba kirjutatud kõikjal "president" ja V peatükk on "President". Me peame kokku leppima, et nimetame teda presidendiks. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud assamblee liikmed, me oleme läbi arutanud need märkused ja ettepanekud, mis seonduvad terminitega "riigivanem", "president" ja riigipea valimisega. Palun, kas meil on võimalik ja vajalik hääletada terminite "riigivanem" ja "president" küsimust, sest kui te vaatate meile teatavaks tehtud märkusi ja ettepanekuid leheküljel 11, siis näete, et just selles küsimuses on korduvalt meie poole pöördutud? Härra Salum, palun!

V. Salum

Vabandan, et tulitan sama mõttega. Kas meil on vaja uuesti need läbi hääletada? Laseme rahval valida, kas jääb president või riigivanem ja kes tema valib, sest me oleme kõik variandid juba läbi hääletanud.

Juhataja

Võib-olla on juhatus valesti mõistnud enamiku assamblee liikmete tahet, sellisel juhul on vaja hääletada. Kuid me oleme mõistnud nii, et me peaksime ülemnõukogule üle andma põhiseaduse eelnõu ja kui seal erandina ongi mõnes küsimuses sees alternatiiv, siis tõenäoliselt jääb ülemnõukogule langetada otsus, kas valida üks või teine variant. Ei ole ka minule praktikast teada niisugust juhtumit, kus üheaegselt põhiseaduse vastuvõtmisega referendumil lahendatakse selle põhiseaduse sisulisi küsimusi rahvahääletamise teel. Tuleks muidugi kontrollida, kas sellist praktikat on kunagi kasutatud, kuid ühtegi sellist juhtumit meelde ei tule. Palun, kas on vaja läbi viia hääletamine selleks, et teha kindlaks, kas me peame vajalikuks ja võimalikuks formeerida oma seisukoht nende korduvate ettepanekute ja märkuste suhtes, mis käsitlesid termineid "riigivanem" ja "president"? Kas on vaja hääletada? Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Ma siiski usaldaksin redaktsioonitoimkonda ja eksperte, kes, nagu me täna rõõmustavalt kuulsime, on asunud koostööle. Ootame ära nende ettepanekud. Ma arvan, et nad lähtuvad mõistlikust otsast ja hakkavad riigipea funktsioone täpsustama. Kuivõrd riigipea funktsioonid ei ole praegu täpsustatud sellise kompetentse kogu poolt, siis ma arvan, et vähemalt riigipea valimise küsimuses ei ole meil täna otstarbekas hääletada. Kui selle emotsionaalsema küsimuse juurde minna, siis riigipea nimetuse küsimuses võiks ju hääletada. Aga ma arvan, et selles küsimuses ma jään erapooletuks.

Juhataja

Juhatus tänab, et härra Saatpalu on samal seisukohal kui juhatus, sest juhatus tegigi assambleele sellise ettepaneku.

H. Runnel

Kui tohib kokku võtta muljeid sellest tööst redaktsioonitoimkonna ja ekspertide grupi vahel, siis mul on küll selline tunne, et ega edasilükkamine asja ei lahenda, sest nemad on ka delikaatsed ja tahaksid ikkagi kogu assamblee lõplikku otsust või seisukohta. See on umbes nii, nagu me kolm korda soojendame suppi, keegi ei tule ja jälle paneme supi sooja. Räägime, räägime läbi ja siis hakkame jälle nullist peale. Ega see venitamine ei aita. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Proua Hänni!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! See, kas Eesti riigipea nimetus on riigivanem või president, ei ole juriidiline ega ka redaktsiooni küsimus, see on meie eelistuste küsimus. Ma lihtsalt tuletan veel meelde mõned argumendid, mis on korduvalt esitatud kirjades presidendi nimetuse sissetoomise kasuks. Leitakse, et sõna "riigivanem" on Eesti Vabariigi eelmisest iseseisvusajast omandanud teatud negatiivse kõla, kui riigivanemad väga tihti vahetusid. Samuti leitakse, et see on ülioriginaalitsemine ja vanamoeline. Tahetakse, et Eesti oleks võrdne Euroopas, et tal oleks president, riigipea, kelle ametikoht ja ametinimetus on ka teistele arusaadav. Sellepärast oleks meil edaspidise jaoks küll üsna hea, kui assamblee täna vähemalt selles nimetuses jõuaks kokkuleppele. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Ma mõistan, et me võime hääletamise läbi viia ka sel teel, et kõik võtavad sõna ja me püüame Lauriga kahekesi panna neid plusse ja miinuseid kirja. Mul on siiski ettepanek kasutada seda tehnikat, mida meile see saal pakub. Kuid enne, kui me seda teeme, lepime palun nii kokku, et härra Arjukese on viimane sõnavõtja. Palun, kas te soostute sellega? Härra Arjukese, teil on sõna.

R. Arjukese

Tänan! Ma tahtsin ainult öelda, et eesti keeles rääkimine on üldse suur originaalitsemine ja vanamoeline asi. Ma tänan!

Juhataja

Me jätkame siiski eesti keeles. Palun, kas on proteste ettepaneku kohta viia täna siiski hääletamine läbi selleks, et kujundada meie lõplik seisukoht terminite "riigivanem" ja "president" suhtes? Me oleme sunnitud koostama lõpliku teksti, meil ei ole võimalik enam küsimust edasi lükata. Juhatusel on ettepanek on läbi viia lõplik hääletus ja rohkem me enam selle küsimuse juurde tagasi ei tule. Kas on proteste? Proteste ei ole. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 34. Me otsustasime nii, et paneme hääletamisele, kes on selle poolt, et asendada meie eelnõus termin "riigivanem" terminiga "president".

Niisiis, küsimus: kes on selle poolt, et asendada meie eelnõus termin "riigivanem" terminiga

"president"? Loevad nii poolt- kui ka vastuhääled. Hääletame. Poolt 16, vastu 14 ja 4 erapooletut. Assamblee otsustas viia eelnõusse sisse paranduse, asendamaks termini "riigivanem" terminiga "president".

Juhatus tegi samuti assambleele ettepaneku täna mitte langetada lõplikku otsust küsimuses, kes valib riigipea. Juhatus põhjendab oma ettepanekut sellega, et me peaksime selle keerulise küsimuse lõplikult lahendama pärast seda, kui selles küsimuses on lõpetatud meile laekunud ettepanekute ja märkuste, eksperdiarvamuste läbivaatamine, ja tegema seda üsna viimasel hetkel, selleks, et me tõepoolest kogu selle tarkuse, milleks me võimelised oleme assamblee tööd lõpetades, paneksime sellesse, küllap üsna tähtsasse viimasesse otsusesse. Palun, kas assamblee liikmed soostuvad sellega või me valime teise taktika? Proteste ei ole. Me jätkame.

Teine küsimustering, millele me peaksime tähelepanu kontsentreerima, on probleem Riigikogu kvoorumist ja hääletusreeglitest. Proua Liia Hänni, ma vabandan, et teen ettepaneku teist korda selles küsimuses lühidalt sõna võtta, kuid kardan, et me oleme paar tundi väsitavat tööd teinud ja ei oleks paha veel kord korrata seda, millele soovitakse assamblee tähelepanu juhtida. Niisiis, Riigikogu kvoorum ja hääletusreeglid. Redaktsioonitoimkond, proua Liia Hänni, tuletab meile meelde, millised ettepanekud, märkused, arvamused selles küsimuses on meile esitatud. Palun, proua Hänni!

L. Hänni

Ma teen ettepaneku kõigepealt vaatluse alla võtta § 63, mis räägib Riigikogu kvoorumist. Meie eelnõus on sätestatud kvoorum veerand Riigikogu koosseisust. Leitakse, et sellise suurusega kvoorum on liiga väike, ja tehakse mitmesuguseid ettepanekuid selle suurendamiseks. Enamikus kirjades on ettepanek tõsta kvoorum pooleni Riigikogu koosseisust. Samuti on terve rida ettepanekuid selle kohta, et kvoorum peaks olema erinev Riigikogu korralisel ja erakorralisel istungil. Nimelt avaldatakse arvamust, et korralise istungi kvoorum võiks olla pool ja erakorralise istungi kvoorum sellest veelgi suurem – kaks kolmandikku Riigikogu koosseisust. Sellist numbrit nimetatakse väga mitmetes kirjades. Kõige suurem kvoorum, mida välja pakutakse, on üheksa kümnendikku Riigikogu koosseisust. Paljudel juhtudel on kirjadest näha, et inimesed ei mõista, miks peaks Riigikogu saama oma otsuseid langetada nii väikese kvoorumiga, miks saadikutele jäetakse võimalus puududa Riigikogu tööst. Inimesed teevad konkreetseid arvutusi, leiavad, et seaduseelnõu võib vastu võtta paari häälega, ning kõigest sellest tehakse järeldus, et Riigikogu kvoorum tuleb sätestada suuremana, et Riigikogu otsustel üldse saaks olla mingi kaal.

Nagu ma juba eelnevas sõnavõtus ütlesin, on enamiku ettepanekute autorite jaoks Riigikogu kvoorum Riigikogu liikmete töödistsipliini tõstmise vahend. Eksperdid juhtisid tähelepanu

sellele, et kvoorum nõudel on ka oma õiguslik külg. Vaidlustes ekspertidega olid mõned nendest nõus kvoorumiga üks kolmandik Riigikogu koosseisust, mis on sätestatud kvoorumina mitmete riikide põhiseaduses. Kuid mitmed eksperdid rõhutasid, et kvoorum peaks olema vähemalt pool Riigikogu koosseisust. Meil tuleb praegu otsustada, kas meie sätestatud kvoorum (veerand), mis ilmselt on üsna raskesti mõistetav Eesti ühiskonnale, on niivõrd vajalik, lähtudes muudest kaalutlustest, või tuleb meil siin arvestada avaliku arvamuse survet. Juhul, kui me ei pea enam võimalikuks seda muuta, ja juhul, kui me läheme kvoorum muutmise teed, siis milline on see optimaalne suurus? Kas kompromissiks on kvoorum üks kolmandik või tuleb meil järele anda nendele nõudmistele, mis nõuavad kvoorum viimist kuni pooleni Riigikogu koosseisust? Ma arvan, et me võiksime siin ikkagi eraldi käsitleda kvoorumit ja neid paragrahve, mis räägivad Riigikogus otsuste langetamise korrast.

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Niisiis on arutelu objektiks Riigikogu kvoorum nõue, meie eelnõu § 63. Esimesena saab kõneks sõna härra Kask. Palun!

P. Kask

Kallid kolleegid! Kui rääkida sellest, mida rahvas arvab, siis tuleb kõigepealt öelda, et rahvas seostab kvoorum küsimust eelkõige distsipliiniküsimusega. Paraku inimesele, kes on töötanud ülemnõukogus ligemale kaks aastat, seostub kvoorum küsimus üldsegi mitte distsipliini, vaid eelkõige vähemuse vetoõiguse küsimusega ja küsimusega sellest, kas vastu saab hääletada nupuga "kohal". Kui me anname järele pärisäärmustele, näiteks üheksa kümnendikku peab kohal olema, siis see tähendab, et me anname väga väikesele osale parlamendi koosseisust õiguse panna veto praktiliselt igale otsusele, mida parlament langetab. Ta lihtsalt vaatab päevakorrast järele, milliste punktide juures tasub kohal olla ja milliste puhul mitte. See ei ole teoreetiline arutlus, see on väga praktiline arutlus. Kui valiti praegune ülemnõukogu, siis anti talle päranduseks reglement, mis nõudis kvoorumit kaks kolmandikku, ja otsekohe see vähemus nendes küsimustes, mis tollal aktuaalsed olid, vene saadikud, hakkasid hääletama nupuga "kohal", hakkasid välja marssima, jne. Selles olukorras käis kvoorum nõuete allapoole viimine päris kergesti, sest kõigile tehti puust ette ja värviti veel punaseks kah.

Rahvale nii kerge seda puust ette teha ei ole. Seda enam hämmastab mind, ma tunnistan ausalt, ekspertide seisukoht. Nad ei nõustu isegi kvoorum tõstmisega ühele kolmandikule, nende arvates on sellest vähe. Kui neilt küsiti, kus riigis on see kvoorum üle ühe kolmandiku, ei osanud nad ühtegi riiki nimetada. Aga nad põhjendasid oma nõudmist sellega, et kuni meil ei ole parlamendi töötamise reegleid, kuni meil ei ole seadusi parlamendi töökorra ja kodukorra kohta,

seni on madala kvoorumi nõue ohtlik ja ei ole juriidiliselt võimalik kirjutada põhiteksti sisse madalat kvoorunit, kas üks neljandik, äärmisel juhul üks kolmandik. Kesk-Euroopas on üks kolmandik. See eeldab, et meil peab alati olema vähemalt kaks kolmandikku kohal, et vähemus ei saaks hakata niimoodi hääletama. Kahjuks praegune assamblee ja ülemnõukogu praktika näitab, et see nõue ei ole täidetav, selle tõttu mina ei tõstaks seda ühe neljandiku pealt isegi mitte ühe kolmandiku peale. Aga kuni on vastu võtmata seadus parlamendi töökorrast ja seadus parlamendi kodukorrast, seni võiks rakendusotsuses kompromissina nõuda ajutist kõrgemat kvoorunit. Sellega peaks kaasnema ka nõue, et parlamendisaadikud on kohustatud kohal olema. Ma ei tea küll, mida selline kohustus maksab. Austrias on selline kohustus olemas, aga seal maksavad ka paljud muud džentelmenlikud kokkulepped, mis on väga elulised. Näiteks see, et kui enamuskoalitsioonist peab keegi puuduma, tahab välismaale sõita või on midagi muud tähtsamat ees, kui on parlamendi istung, siis ta lepib kokku vähemuskoalitsiooniga, et mitte nihutada tasakaalu ja vastupidi. Sama teeb vähemuskoalitsioon siis, kui temal on vaja ära käia, ja muidugi on mõlemal need ärakäimised vajalikud toimingud. Mõlemad on huvitatud, et selline kokkulepe oleks sõlmitud ja ta töötaks. Aga äärmistes olukordades võivad sellised iseenesest töötavad kokkulepped kokku variseda. Ka ülemnõukogus käib tegelik elu natuke teisiti kui reglement, aga kriitilistes olukordades hakatakse tihtilugu reglemendist näpuga järke vedama ning parlament jõuab väga pikaldaste protseduuriliste küsimuste aruteludeni. See lihtsalt näitab, kui oluline see küsimus on. Ma arvan, et ainus lahendus on see, kui me töökorra seaduse ja kodukorra seaduse võtame vastu enne valimisi. Tänan!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Selle kvoorumi küsimuse võime loomulikult uuesti ümber hääletada. Kuid me peaksime panema sinna juurde veel ühe võimaliku valikuvariandi, ja selleks oleks §-s 63, et kvoorunit ei fikseerita korralistel istungitel. Küll võib § 67-s fikseerida kvoorumi nõude erakorralistel istungjärkudel, see on hädavajalik. Korralise istungi kvoorumi nõuet põhiseaduses iseenesest olema ei pea. Praegu on põhjendatud kvoorumi nõude sisseseadmist sellega, et meil ei ole veel Riigikogu töö- ja kodukorra seadust. Nii nagu ütlesid eksperdid, on üldse vaja võtta vastu 40–45 erinevat seadust, selleks et põhiseadust täiel määral korralikult rakendada. Neist ühtegi meil praktiliselt veel praegu ei ole. See ei tähenda, et me peaksime kirjutama kõik asjad sisse põhiseadusesse. Võib-olla tõesti kohe pärast Riigikogu valimist on olukord, kus meil mõnda aega võiks olla suure kvoorumi nõue, selleks et rahustada maha mõningaid inimesi, kes kujutavad ette, et tegemist on töödistsipliini küsimusega. Sellisel juhul tuleb see sisse kirjutada põhiseaduse rakendusotsusesse, kuid igal juhul mitte põhiseaduse teksti, muidu me peaksime seda hakkama

natukese aja pärast uuesti muutma.

Peet Kasel oli täielikult õigus, kui ta ütles, et see on vähemusele veto andmise võimalus. Kui me paneme sisse, et kvoorum on pool, siis niipea kui saalis on kohal natuke üle poole ja opositsioon näeb, et arutusele tuleb ebameeldiv punkt või punkt, mida nad ei toeta, siis selleks, et arutelu blokeerida, nad lihtsalt lahkuvad saalist või isegi saalis istudes ei registreeri end kohalolijaks, mis tähendab sisuliselt sedasama, ja ongi kogu töö paralüeeritud. Tegelikult saadikute osalemise Riigikogu töös peavad tagama erakonnad. Kui on tõesti tegemist oluliste küsimustega ja erakonnad on oluliselt huvitatud hääletustulemustest, siis nad suudavad seda ka tagada.

Kui me tohiksime rääkida päevapoliitikast, siis kas või tänane päev siin saalis näitas, et 98 saadikut 103-st on täiesti reaalselt saavutatav tulemus. See on konkreetne näide selle kohta, kuidas on võimalik tagada, et tulevad kohale need, kes küsimusest on huvitatud. Ma teen juhatajale konkreetse ettepaneku lisada alternatiivide hulka, mis Liia Hänni ette luges (kus oli üks neljandik, üks kolmandik ja üks kahendik), et mitte fikseerida antud küsimust peatükis "Riigikogu".

Juhataja

Suur tänu! Sõnasoovijaid rohkem selles küsimuses ei ole. Ma siiski palun, et härra Jürgenson kui nn. XVI peatüki teematoimkonna esimees väljendaks kas oma valmisolekut või vastuseisu panna hääletamisele põhimõtteline lahendus nii, nagu pani ette Peet Kask, s. t. kuni parlamendi töö- ja kodukorra seaduse vastuvõtmiseni rakendatakse kvoorumi nõuet üks kahendik. Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson

Põhimõtteliselt sellise lahendusega olid eksperdid nõus ja selline variant on ka praegu väljajagatud XVI peatüki redaktsiooni sisse kirjutatud. Seda küsimust võib põhimõtteliselt selliselt hääletada ja otsustada küll. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Mul on härra Kasele ettepanek aidata formuleerida küsimust, mida me hääletame. Juhatusel on ettepanek, et me otsustaksime põhimõtteliselt lahendada rakendussätetes §-st 63 tuleneva probleemi selliselt, et kuni parlamendi ajutise töö- ja kodukorra seaduse vastuvõtmiseni oleks kvoorumi nõue üks kahendik. Härra Kask, palun, kas nii?

P. Kask

Minu meelest Anton sõnastas asja küllalt hästi. Paragrahvi täpset sõnastust rakendusotsusesse formuleerida küll ei jõua. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Härra Hallastelt laekus ka teine ettepanek: jätta antud küsimus põhiseaduses käsitlemata.

Palun, kas härra Hallaste protestib, kui me laekumise järjekorras paneme esimesena hääletusele ettepaneku, mille (lähtudes meile tehtud märkustest, ettepanekutest ja arvamustest) esitas härra Kask? Härra Hallaste!

I. Hallaste

Kas ei ole siin tegemist konkureeriva hääletusega? Ma olen täiesti nõus, et XVI peatükis, mis räägib põhiseaduse rakendamisest, oleks sees punkt, mis ütleb, et kuni kodukorra seaduse vastuvõtmiseni on kvoorum pool koosseisust. Sellega ma olen täiesti nõus.

Juhataja

Sellisel juhul on juhatusel ettepanek mitte jätta põhiseaduse tekstist välja põhimõtet, mida me oleme kord juba hääletanud ja mille poolt me oleme, vaid püüda leida seda kompromisslahendust, mida toetavad eksperdid ja mis võimaldaks hajutada neid kahtlusi, mida on väljendatud meile saabunud kirjades. Ja sellepärast paneb juhatus hääletusele selle ettepaneku, mille tegi härra Kask.

L. Hänni

Me kaalusime ekspertidega mitmesuguseid lahendusi, sest põhiseadus peab ju tõepoolest välistama selle, et Riigikogu langetaks juhuslikke otsuseid. Ja üks võimalus oli, et väga oluliste seaduste vastuvõtmise puhul tuleb kvoorum põhiseaduses sätestada, et näiteks kodakondsuse seaduse või kas või Riigikogu kodukorra seaduse vastuvõtmine ja muutmine oleks suurema häälteenamusega kui tavaliste seaduste puhul. Sellepärast ei tasuks meil täna veel langetada otsust selle kohta, kas kvoorum põhiseaduses üldse käsitlemata jätta või seda suurendada, sest küsimus on alles töös. Küll aga võime langetada selle otsuse, et lisapeatükis kvoorumit suurendada pooleni, sest see on Riigikogu töösse rakendumise aeg ja oleks tõesti hea, kui sel ajavahemikul oleks selline stabiilne koosseis, kes otsuseid langetab. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Kas me saame asuda hääletama? Hääletamisele läheb see ettepanek, mille esitas härra Kask ja mis võimaldab saavutada kompromissi meile kirjades esitatud märkuste, ettepanekute ja arvamustega. Kohaloleku kontroll, palun! Meid on kohal 33.

Küsimus, millele tuleb vastata, on järgmine. Kes on selle poolt, et esitada rakendussätetes põhimõtte, mille kohaselt §-s 63 esitatud kvoorumi nõue hakkab kehtima pärast töö- ja kodukorra seaduse vastuvõtmist Riigikogu poolt? Kes on selle poolt, et §-s 63 esitatud kvoorumi nõue hakkab kehtima pärast seda, kui Riigikogu on vastu võtnud töö- ja kodukorra seaduse? Hääletame. Poolt on 18, vastu 2, erapooletuid 3.

Assamblee langetas otsuse, et tuleks kompromissina viia rakendussätetesse põhimõtte, mille kohaselt §-s 63 esitatud kvoorumi nõue rakendub pärast seda, kui Riigikogu on vastu võtnud

töö- ja kodukorra seaduse.

Teine probleemide ring, millega me tegeleme, on hääletusreeglid. Enne kui asume käsitlema neid küsimusi, peaksime pidama nõu. Me lubasime lõpetada tänase istungi umbes pool seitse. Poole seitsmeks on planeerinud oma töö ka redaktsioonitoimkond koos ekspertidega. Me peame otsustama, kas me asume selle uue teema kallale või lepime praegu kokku vaid selles, kas teematoimkondade esindajad leiavad ikka võimaluse osaleda redaktsioonitoimkonna töös või me peaksime seda küsimust otsuse vormis kinnitama. Lugupeetud kolleegid! Juhatus teeb ettepaneku täna uus teema avada, homme tööpäev seisab meil ees, ja kuulata kõigepealt ära proua Liia Hänni ettepanekud, kuidas kaasata teematoimkondade esindajaid redaktsioonitoimkonna töösse. Kas piisab sellest, et me veel kord teatame, kus ja millises vormis oleks vaja teematoimkondadel osaleda, või on vaja otsus selles küsimuses vastu võtta? Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Kuna meie ühiskoosolekud ekspertidega on kujunenud välja selliselt, et meil on nagu kaks omavahel vestlevat poolt, siis selleks, et Põhiseaduse Assamblee pool ei jääks seal väga nõrgahäälseks, on hädavajalik, et meie toimkonnad oleksid esindatud. Kas nüüd assamblee peab ilmtingimata mingi formaalse otsusega kohustama toimkondi oma esindaja sinna saatma? Ma arvan, et see võib-olla ei ole otstarbekas. Pigem peaks toimkond välja töötama graafiku ja kindlaks tegema need inimesed, kellel on aega näiteks homme ja ülehommeks tulla ka Toompeale ja osa võtta redaktsioonitoimkonna ja ekspertide töökoosolekust. Me plaanisime, et tööd võiks teha näiteks homme kella 10-st.

Juhataja

Homme on vajalik jätkata täiskogu koosolekuga kell 11, nii nagu meie reglemendis on kirjas. Nii et siis ka redaktsioonitoimkonnal tuleks alustada kas varem või kuidas peetakse võimalikuks ja vajalikuks. Proua Hänni, kuidas me seda tööd korraldame?

L. Hänni

Juhul kui homme on algus kell 11, siis ma pean veel ekspertidega rääkima, kas nad on nõus nii lühikeseks ajaks hommikul kokku tulema. Ilmselt ei ole sellel siis mõtet. Ja praegu ei ole ka prognoosi, kui pikka aega võiks kesta homme täiskogu istung. Meie hilisem töögraafik sõltub nüüd sellest, kuidas täiskogu oma tööga edasi jõuab. Aga igal juhul täna peale istungi lõppu me saame kokku ruumis nr. 111.

Juhataja

Lugupeetud assamblee liikmed! Me jätkame tööd järgmiselt. Täna, poole seitsmest, ruumis nr. 111 töötab redaktsioonitoimkond ühes teematoimkondade esindajatega. Sellele istungile on kutsutud

eksperdid ja loodetavasti leitakse enamik lahendeid koos, toomata neid otsustamiseks assamblee täiskogu istungile. Homme kell 11, nii nagu reglemendis kirjas, algab täiskogu istung ja jätkatakse selle päevakorraga, mis täna kinnitati. Nimelt esimeses päevakorrapunktis on meil vajalik läbida vähemalt üks teema, s. o. hääletusreeglid. Võimalik, et homseks tekib veelgi neid küsimusi, mida meil on võimalik arutada ja otsustada. Meil on arutamata terve päevakorrapunkt, nn. XVI peatükk. Ma loodan, et tänast õhtust aega ja ka homme hommikut kasutatakse selleks, et uurida seda kahte lehekülge, mis XVI peatüki uue redaktsioonina on teil täna esitatud.

Enne kui me lõpetame tänase istungi, ma palun, et härra Jürgenson ütleks, millist abi saaksid assamblee liikmed või toimkonnad talle osutada, sest mulle tundub, et kõige rohkem me oleme n.-ö. jännis just selle XVI peatükiga.

K. Jürgenson

[...]

Juhataja

Härra Jürgenson, mul on palve, et kuulame koos ära ka härra Kaalepi ja härra Vahtre, sest siis ehk on võimalik otsustada, kas ja millised küsimused lähevad hääletamisele. Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep

Härra Jürgenson, ma ei saanud päris hästi aru teie küsimustest. Kas piirata seda ja seda ja seda? Kas see küsimus on põhimõtteline või puudutab see ainult seda, kas põhimõtte tuleb sisse võtta XVI peatükki? Mul on raske hääletada, kui selliseid küsimusi esitatakse. Ma arvan, et tuleks piirata küll ametikohtade täitmist jne, aga teisest küljest ma arvan, et XVI peatükki ei ole vaja seda sisse võtta. Teie aga küsite, kas piirata. Nii et küsimus ei ole olnud ammendav. Palun täpsustada!

K. Jürgenson

Ma arvan, et jutt on praegu XVI peatükist. Tähendab, jutt nimetatud piirangute sätestamisest käib ikka selle peatüki kohta.

Juhataja

Täna! Härra Vahtre, palun!

L. Vahtre

Lisan omalt poolt juurde, et võib-olla tõesti härra Jürgenson sõnastas natuke ebatäpselt. Küsimus on praegu selles, kas sõnastatav piirang sätestada siin paragrahvis, mitte sätestada või jätta alternatiivina. Aga tahaksin vastu vaielda härra Runnelile. Meil ei ole mingisugust põhjust seda veel nädala võrra edasi lükata. Möödunud nädalal me otsustasime põhimõtteliselt, et selline paragrahv on. Nüüd me peame läbi viima need neli hääletust, et täpsustada, keda siis ja millistes õigustes ja kui palju piiratakse. Seegi on veel põhimõtteline. Selle alusel me saame tuleval nädalal juba anda

täpsema loendi nendest õigustest ja kategooriatest, keda nende õigustes piiratakse, samuti samm-sammult. Aga palun omalt poolt ka see hääletus täna läbi viia.

Juhataja

Suur tänu! Härra Talve, palun!

J. K. Talve

Lugupeetud kolleegid! Mul tekkis küsimus. Kui me möödunud nädalal võtsime vastu otsuse, mis oli, nagu siin öeldi, põhimõttelist laadi, siis mis oli selle möödunud nädalal vastu võetud otsuse konkreetne sisu, võrreldes sellega, mida me praegu hääletame? Mis on juba otsustatud ja mida me veel täna võime hääletada?

K. Jürgenson

Eelmine kord hääletati läbi küsimus, kas Põhiseaduse Assamblee peab vajalikuks kitsendada pärast põhiseaduse jõustumist §-de 10, 32, 55, 72 ja 40 toimet kompartei ja okupatsiooni võimuorganite endiste töötajate teatud kategooriate osas. Selline põhimõtteline hääletamine viidi läbi ja assamblee pidas vajalikuks need kitsendamised siin sätestada. Kui võtta nüüd üldkokkuvõttes need neli hääletamist, siis üks hääletamine katab teise. Tänapäevane hääletamine põhimõtteliselt detailiseeriks küsimuse nendes kategooriates, s. t. nelja erineva juhu jaoks, kuivõrd need on käsitletavad selle üldise hääletamise raames erinevate juhtumitena. Neid saab erinevatena sätestada selles peatükis.

Juhataja

Tänapäev! Kas härra Talve soovib veel kord sõna? Palun!

J. K. Talve

Aitäh! Tegelikult ma võtsin tagasi, aga küsimus on esitatav. Nii et me oleme otsustanud piirata. Ja küsimus ei ole mitte ainult selles, kuidas piirata.

[...]